

OXFORD JOURNALS
OXFORD UNIVERSITY PRESS

AN ARMENIAN MANUSCRIPT OF THE GOSPELS

Author(s): R. P. Casey

Source: *The Journal of Theological Studies*, Vol. 30, No. 120 (JULY, 1929), pp. 356-361

Published by: [Oxford University Press](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23950695>

Accessed: 31-03-2015 20:16 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Oxford University Press is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Journal of Theological Studies*.

<http://www.jstor.org>

mere scribal errors. The exception is Vatopedi 747 = von Soden's ϵ 183 = Gregory's 1582, which professes to have been written in A.D. 949, but is perhaps of the 11th century. Where 1 and 1582 agree there can be little doubt that the readings are those of Family 1, and where they differ 1 still seems to be rather the better representative. Cod. 22, judging from the collation in the *Journal of Biblical Studies* xxxiii 91 ff, is a poor relation of 1 and 1582, but valuable from the fact that it has an interesting text in Matthew, where so many 'Caesarean' documents are heavily Byzantinized.

Finally, any fresh reconstruction of the Ferrar-group (= 13 &c.) must take account of the half-dozen new MSS, and also have some theory to account for the peculiar element in 124. This MS is not apparently Calabrian. It has often been assimilated to the 'Ecclesiastical' text, where the others have retained the Family reading; on the other hand its preservation of *ἐπικεφάλαιον* for *κῆνσον* in Mk. xii 14, referred to above, is by no means an isolated case. When working at the group some time ago I felt inclined to put 124 into one sub-family of the group and all the rest together into the other. I cannot feel that any special light on this curious and interesting MS has been shed since Ferrar's own investigation.

I hope that the length of these remarks will be correctly interpreted by my readers as a testimony to the interest of the very stimulating book which is the immediate occasion of them.

F. C. BURKITT.

AN ARMENIAN MANUSCRIPT OF THE GOSPELS

In the small collection of Armenian manuscripts at the Cambridge University Library is one (Add. 2620) of unusual interest.¹ Tetra-evangelium. Oriental glazed paper. Size $9\frac{3}{4} \times 6\frac{1}{2}$ in. Text $6\frac{3}{4} \times 4\frac{1}{2}$ in. In two columns of 20 lines each. Binding, modern English half-morocco with covers. Illuminated headings, capitals, and marginal decoration richly executed in gold and colours. No miniatures. Writing, bolorgir. The spelling appears to be archaic throughout.

¹ My thanks are due to the Librarian of the Cambridge University Library for permission to use the manuscript, and to Prof. F. C. Burkitt and Mr A. D. Nock for many helpful suggestions. There are six other Armenian manuscripts of the gospels at the University Library. One, badly damaged and containing only Matthew, Mark, and the first few lines of Luke (Add. 2619), is assigned to the fourteenth century, but the others are dated between the sixteenth and eighteenth centuries.

աւ is not replaced by Թ, Ղ commonly appears for Ղ (e.g. in պղ), Ը is used not only to indicate word division but also before ն in double consonants, and Լ is interchangeable with Լ in the imperfect and elsewhere. Words are rarely spaced and are often divided incorrectly. There is a periodic spacing which often makes senseless word division (e.g. Լ Ղբարբ) but it occurs in the colophon and too frequently in the text to make it likely that it represents the turn of the page in the archetype. Two folia are misplaced after f. 5 and are found in the wrong order as ff. 268–269. F. 269 contains Mt. iii 9 մեր հայր . . . iv 3 հաց լինիցին, f. 268 contains Mt. iv 4 նա պատասկանի . . . iv 16 . . . նստէին յաշ There is a folium missing after f. 130 containing Mk. xv 39 Լ տեսեալ . . . xvi 4 մեծ յղժ and another after f. 136 containing Lk. i 59 . . . տել զմանուկն . . . Lk. i 76 զճանապարհս նորա. A folium containing Jo. xx 31 ինչ գրեցաւ . . . Jo. xxi 10 . . . կաւ լարուք պժմիկ is misplaced after f. 282 and is found now as f. 101.

The fourth gospel is followed by a doxology and a colophon from which it appears that the manuscript was executed by a monk, John, for a certain Vardapet Vardan at the Church of St Marina in Sis in the year A.D. 1217 (A. Arm. 666).¹ The scribe asks for prayers for Vardan and himself and for his own spiritual father Basil² and his teacher Gregory. Ff. 285 b–286 a are occupied by a fragment of an ascetic discourse. It is also written in double columns of 20 lines but the ink is brown and in parts badly faded and the hand is smaller and less clear. It begins without heading, որք զառ ի յնձ բաղձանս անթերի ցուցանիցեն ունել յողոջ բազմադիմի են տեսակք առաքինութեց, &c. Of the doubtful readings L has the *pericope adulterae* not at the end of the gospel but as Jo. viii 1–11 and in the form given in Zohrab p. 723 a with only two variants Jo. viii 6 om. յն, viii 7 հարցանեովն. It reads Mt. ii 1 and xvi 3 with Zohrab but in Lk. xxii 43–44 om. Լ երեցաւ . . . ի յերկիր.

In the absence of a satisfactory stemma for the classification of Armenian manuscripts of the gospels it is impossible to do more than indicate the obvious affinities of L with other known texts of the Armenian version. These include the manuscripts collated by Prof. F. Macler³ and the Old Georgian version, recently edited by Prof. R. P.

¹ Fr. N. Akinian has called my attention to the importance of this date. The church is otherwise known from a colophon of A.D. 1222. Cf. L. Alishan, *Սիսուան*, Venice, 1885, p. 222.

² A bishop Basil is known in the neighbourhood of Sis in A.D. 1222. Cf. Alishan *op. cit.*, p. 233.

³ F. Macler, *Le texte arménien de l'évangile* (Annales du musée Guimet xxviii). Paris, 1919.

Blake.¹ Blake has discovered under the Old Georgian an earlier form of the Armenian than the vulgate text of the known manuscripts and supposes the latter to represent an early revision of the original version. The original version had a markedly 'Caesarean' text while in the vulgate many of the Caesarean readings have been eliminated. The importance of the Old Georgian for the history of the Armenian version and its transmission is, therefore, obvious.²

With regard to the Armenian manuscripts studied by Macler, the affinities of L³ are tolerably plain. It is a good representative of Macler's Group Z and agrees most closely with his two favourite members of that group, M and E²²⁹. The only exception to this is a small group of readings in which L agrees with E (either alone or supported by other members of group Z) against ME²²⁹ but this tendency appears to be less persistent than the grouping LME²²⁹. The agreement of L with one of its two allies, M and E²²⁹, against the other is, in the portions of text I have examined, fairly evenly divided. I have observed no signs of connexion between L and the peculiarities of non-Z manuscripts like F, H, and Mq, or of other manuscripts in Group Z. The evidence of the Georgian also tends to strengthen the position of Group Z and to support the authority of LME²²⁹ within it. Exceptions to this rule usually find outside support in either Greek or Syriac save in the case of F. The affinity of F with the Georgian is notable and the two frequently read together against LME²²⁹ and other authorities.

The following readings are taken from Mk. i-iv and compared both with Macler's collations and with Blake's edition of the Old Georgian. In dealing with Macler's collations, one question of method must be raised. When discussing variants within Group Z, Macler regularly labels one reading Z and then gives variants from it, each marked with the manuscript from which it is derived. The difficulty lies in knowing exactly what manuscripts are represented by the symbol Z in any given case. In his table of symbols (*op. cit.* p. vi) he says 'Z = Nouveau testament arménien, publié par Zohrab (4e fascicule de sa Bible) à Venise 1805. In-16.—Désigne dans notre nomenclature le meilleur texte arménien, par opposition à Mq, qui est le moins bon'. This, however, means that Z stands for two things, (1) the printed text of Zohrab and (2) the best text that can be established from Macler's ten manuscripts which is not always the same as that of the printed edition, e.g. Mk. ix 48 (49) Macler's note reads Z: Լ նմ որջակէզ աղիւ յաղեսցի 'et

¹ R. P. Blake, *The Old Georgian Version of the Gospel of Mark* (Patrologia Orientalis xx 3). Paris, 1928.

² *Harvard Theological Review*, xxi and Oct. 1928, pp. 286 ff.

³ I have adopted L as a symbol for Camb. Univ. Lib. Add. 2620, but otherwise followed Macler's notation, *op. cit.*, pp. v-vi.

tout sacrifice avec du sel sera sali', omis par la majorité des grecs et le syr. sin. Mais se lit en Pechitto et en grec: *και πασα θυσια αλισθησεται* en Ta K.—Omis par ME²²⁹ H et Zohrab'. Here obviously Z does not stand for the text of Zohrab nor does it correspond to its description on p. 169. 'Les variantes que présentent ces quatre mss. MBDE, par rapport au type idéal de Z, en l'espèce E²²⁹ seront signalées ici même'. Both statements are misleading and one can only infer that in the notes on pp. 170 ff readings marked Z have at least the support of all manuscripts of Group Z, variants from which are not at the moment particularly indicated, i.e. that in the reading from Mk. ix 48 (49) the words omitted by ME²²⁹ H are contained, at least, in BDE. It is on this assumption that I have classified the readings in Group Z.

The first case noted by Macler is an exception to the general rule that L agrees with ME²²⁹ against other manuscripts. Here the omission of *ηρηλη ηω* (υιοῦ τοῦ θεοῦ) is supported by ME²²⁹ MqABCEFH and the Adysh MS. L supported by D in the Armenian and by Tbet' and Opiza in the Georgian¹ retains it, probably under the influence of some Greek text. In Mk. i 2 the text of Zohrab *ի մարդարէս* (ἐν τοῖς προφήταις) is supported by D against *յեսայի մարդարէ* (ἐν τῷ Ἡσαΐῳ τῷ προφήτῃ) ME²²⁹ L, the Georgian, and other variants of Mq, C, and F. The reading of L in the same verse *զճանապարհս* (τὰς ὁδούς) is probably under the influence of the Armenian text of Mal. iii 1 with which it agrees. It is supported by Opiza and Tbet' against ME²²⁹ Adysh (and Mg) which read the singular *զճանապարհ* in agreement with the Pechitto and Greek MSS. In Mk. i 4-5 M omits *Լ* (καί) before *եղև* (ἐγένετο) and before *մկրտեին* (ἐβαπτίζοντο) but is not followed by L which reads with E²²⁹ BDE. Here L is supported by the Adysh MS in both instances, but only in the latter by Opiza and Tbet'. In Mk. i 8 L reads *մկրտեցի* with E²²⁹ BE against *մկրտեմ* (βαπτίζω) of MAD and the Georgian. Similarly Mk. i 13 *փորձեալ* (πειραζόμενος) E²²⁹ BDEL against *փորձել* (inf. act. in pass. sense) MF. In Mk. i 17, however, L does not omit *լինել* (γενέσθαι) with E²²⁹ Opiza and Tbet', but reads it with MBDE Adysh. In i 32 ME²²⁹ supported by the Georgian read *բերեին* (ἔφερον) but L reads the present *բերին* with BDE and Zohrab. Mk. i 33 is a striking case of affinity between L and E²²⁹. Here MBDE read *դուռն* (τὰς θύρας) but LE²²⁹ use another word of the same meaning *դուռնսն*. The reading *սրբել* (καθαρίσαι) in i 40 is apparently supported by all the known Armenian manuscripts and the Georgian and the source of Zohrab's *բժշկել* ('to cure') is unknown. In i 41 the omission of *ցնա* is supported by E²²⁹

¹ The Old Georgian is edited from three manuscripts, Adysh, Opiza, and Tbet'. Cf. Blake's preface and *H. Th. R.* xx 4 pp. 290 ff, 300 ff.

and L and the Georgian against MBDE. In i 43 E²²⁹ L and the Georgian support **ղնա** (αὐτόν) with Zohrab against its omission by MBDE. In Mk. ii 2 LME²²⁹ read **լուր եղև** (ἡκούσθη) against **լու եղև** (same meaning) of BDE but in ii 4 L follows the spelling of E²²⁹ **մերձանալ** against **մերձենալ** (προσενέγκαι) of MBDE. In ii 7 L does not follow the singular readings of E²²⁹ which adds **ս** def. to **խօսի** (λαλεῖ) and reads **ս** for **ու** (τίς). In ii 8 L reads **ի սիրտս** (ταῖς καρδίαις) with BDE against **ի միտս** ('mind', 'spirit') of ME²²⁹ (and the Georgian?). In Mk. ii 26 L reads **և ետ** (καὶ ἔδωκεν) with E²²⁹ BDE against M, Zohrab, and the Georgian **և ետ** (καὶ ἔδωκεν καί). In iii 2 L's **բժշկիցէ** is supported by ME²²⁹ (and the Georgian?). In iii 5 L renders *περιβλεψάμενος* by a gen. abs. adding the name of Jesus, **Հայեցեալ յիսուսի**, with MDE but E²²⁹ reads the nominative; 'Jesus' is omitted by B and the Georgian. Similarly in iii 12 E²²⁹ alone adds **ն** def. to **որդի** (υἱός) against LMBDE, **որդի նյ**. In iii 26 L supports the reading of Zohrab BE (Opiza and Tbet') **բաժանեալ** (բարժանեալ DF) **է** (ἐμερίσθη) against ME²²⁹ which read the subjunctive **իցէ**. In iii 28 the reading of L, **Հայհիցեն** (subj.) is supported by MBD Adysh (**Հայհիցեն** E) against E²²⁹ Zohrab, **Հայհիցեն** (βλασφημῶσιν, Opiza and Tbet' read the singular) but in iii 29 L follows BDE²²⁹ **պարտապան** against M's **պարտական**. In iii 35 L agrees with the order of ME²²⁹ and the Georgian (**եղբայր իմ** (ἀδελφός μου) against BDE and Zohrab **իմ եղբայր**. In iv 1 L reads with E and the Georgian **ժողովուրդն** (ὄχλος) against ME²²⁹ BD and Zohrab **ժողովուրդք** (plur.) In iv 25 L reads **ունին** (indic. with **ն** def.) ἔχει with ME²²⁹ and the Georgian against the subjunctive **ունիցին** of BDE. In iv 28 L omits **և** after **զհասկն** with MBDE and the Georgian against E²²⁹ and Zohrab, and in iv 29 also L reads with MBDE **Հասեալ են** (παρέστηκεν, the Armenian verb is in the plural as the word for 'harvest', *θερισμός*, has a plural form **Հունձք**) against E²²⁹ **Հասանեն** and the Georgian. In iv 31 L omits **ն** def. from **Հասն** (κόκκω) with DE against ME²²⁹ B. In iv 31 neither L nor the Georgian adds with E²²⁹ **բանջար** ('vegetables'), before **սերմանս** (τῶν σπερμάτων).

In Mk. xvi Macler notes that nine out of the ten manuscripts he has examined omit Mk. xvi 9 ff and E²²⁹ alone contains it.¹ One of the three Georgian codices, the Tbet', has it. L follows the usual custom of late manuscripts in adding these verses after a blank space has been

¹ Macler's E²²⁹ is the well-known MS at Edschmiazin (A.D. 986) in which the 'last twelve verses of St Mark' are introduced by the rubric *Ariston eritzou* (see Swete's *St Mark*, p. civ). Cf. P. Ferhatian, *Mk. xvi 9-20 bei den Armeniern*, Huschardzan, Vienna, 1911, p. 372.

left. Of the variants recorded by Macler (pp. 267-270) for this chapter L agrees with only one, xvi 14 om. *լոքա*, 'they' before 'did not believe'.

The chief fact which emerges from this cursory study of the text of L is the need of a wider and surer knowledge of Armenian manuscripts of the gospels. A curious feature of this kind of investigation hitherto has been the concentration of interest in manuscripts in remote parts of the world and neglect of easily accessible and obviously promising material near at hand. The text of the Tübingen gospels, famous for its miniatures, has yet to be examined¹ as well as British Museum Add. 19727 which bears a date A.D. 633, probably derived from its archetype and more than two centuries earlier than any other known Armenian manuscript of the gospels.² Apart from the possibility of finding a manuscript of the early 'unrevised' text, now known only through the Georgian, a clearer notion might be gained of the vulgate in its original form.³ It is certain that all readings of a Byzantine or 'ecclesiastical' type found in Armenian manuscripts do not belong to it, and the separation of readings introduced by the 'revision' from others which have crept in through gradual processes of contamination is a delicate one which requires the control not only of the Old Georgian and other evidence of the Caesarean text but also of a better classification than we have at present of the Armenian manuscripts themselves.

R. P. CASEY.

AN UNRECORDED 'ARAMAISM' IN JOSEPHUS

('He began to say unto them').

THE purity and immunity from Semitism of the Greek style of the author of the *Jewish War*, a work ostensibly a 'translation' of an earlier draft composed in his 'vernacular' tongue,⁴ has often been noted

¹ Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma. xiii 1. Cf. F. N. Finck and L. Gjan-dschejian, *Verzeichnis der armenischen Handschriften*, pp. 3-5; J. Strzygowski, *Kleinarmenische Miniaturenmalerei*. Tübingen, 1907. Fr. N. Akinian, *Handes Amsorya* xxxi-xxxii (1917-18), pp. 159-160.

² I have noted from a hasty examination of this manuscript that, of the doubtful readings, it agrees with Zohrab at Mt. ii 9, om. Mt. xvi 3, om. Lk. xxii 43-44 *և երևեցաւ . . . Հեղեալ ի յերկիր*, om. Jo. v 4 *և Հրեշտակ . . . Հիւանդու թիւն*, om. Jo. vii 53-viii 11, Mk. i 1 om. *որդւոյ աջ*, Mk. i 1 *յէսայի մարգարէ*.

³ In dealing with this problem, the Biblical quotations of early Armenian authors should not be overlooked. Cf. F. C. Conybeare, 'An Armenian Diatessaron', *J.T.S.* April 1924, pp. 232 ff.

⁴ B. J. i 3 *μεταβαλὼν ἃ τοῖς ἄνω βαρβάροις τῇ πατρίῳ συντάξας ἀνέπεμψα πρότερον*.

Harvard Divinity School

Armenian Manuscripts of St. Athanasius of Alexandria

Author(s): Robert P. Casey

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 24, No. 1 (Jan., 1931), pp. 43-59

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1507897>

Accessed: 31-03-2015 20:21 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

ARMENIAN MANUSCRIPTS OF ST. ATHANASIUS OF ALEXANDRIA

ROBERT P. CASEY

UNIVERSITY OF CINCINNATI

THE Armenian version of the works of Athanasius is known to European scholars from four sources: (1) the list in Karekin's catalogue of early Armenian translations,¹ (2) Conybeare's edition of the pseudo-athanasian "Dialogue between Athanasius and Zacchaeus,"² (3) an article by the same scholar, 'On the Sources of the Text of St. Athanasius,'³ with accompanying collations of the Armenian of *De Incarnatione et contra Arianos* and *Quod unus sit Christus*, and (4) the Venice edition of Armenian Athanasiana made by E. Tajezi and published with Conybeare's help at the Mechitarist press in 1899.⁴ This edition contains all the material then available in the Mechitarists' library at Venice but is not based on a complete survey of the sources.⁵ Furthermore, the manuscripts employed are (with the one exception of Cod. Venet. 818) collections of various patristic writings, and do not contain corpora of Athanasius's works such as are commonly found in Greek. For a new edition of the Armenian Athanasius the primary necessity is fresh manuscript material, and it is therefore fortunate that the large collection acquired by the Mechitarists of Vienna since the publication of Dashian's catalogue⁶ includes two codices which contain not merely treatises of Athanasius but corpora of his

¹ Zarphanalian Karekin, *Catalogue des anciennes traductions arméniennes siècles IV-XIII* (in Armenian), Venice, 1889, pp. 278 ff. A shorter list is given in *Quadro delle opere di vari autori anticamente tradotte in armeno*, Venezia, 1825, pp. 11-13.

² *Anecdota Oxoniensia*, Classical Series, Part VIII, Oxford, 1898.

³ *Journal of Philology*, XXIV, pp. 285-300.

⁴ *Works of St. Athanasius* (in Armenian), Venice, 1899.

⁵ Tajezi, pp. 1-11.

⁶ I am greatly indebted to the Mechitarists at Vienna and Venice for access to the manuscripts and especially to Fr. Mesrop Hopazian, who secured me photographs, and to Fr. Akinian, who gave me invaluable assistance in using them. My thanks are also due to Professor R. P. Blake for kind suggestions.

writings comparable in extent and significance to the corpora of the Greek manuscripts.

One of these, Mechitaristen-Bibliothek, Cod. 629, is a nineteenth-century paper manuscript, 20 × 15 cm., written in a clear *notragir* hand with twenty-three lines to the page. On the flyleaf is a note in modern Armenian which reads, 'Bought in Constantinople from Ter Johan, Priest, Mkrean,' and on f. 231 is an observation by the same Fr. Mkrean, 'Note: The scribe of this book is the Venerable Galoust, a teacher, son of Paul of Samathia, my dear friend. John, Priest, Mkrean.' Father Mkrean was a Constantinopolitan priest who engaged in an extensive traffic in manuscripts, and Galoust, the son of his old friend, was evidently employed to copy manuscripts of exceptional interest which passed through his hands or to which he had access. This one was made from a copy of a late 18th-century manuscript at Ispahan, but its late date is no prejudice to its authority, and the omission of many pages indicates that the archetype of Cod. 629 was probably a manuscript of respectable age which had suffered some damage in the course of an itinerant career in the Orient. The contents are as follows:

1. ff. 4a-30b. Epistola I ad Serapionem, Migne P. S. xxvi, 529-607; Tajezi, pp. 88-116. **Թուղթ յաղագս ամենասուրբ Հոգւոյն** : 'Letter concerning the most holy Spirit.'

2. ff. 30b-33b. The rest of f. 30b, f. 31a, and the first two-thirds of f. 32b are blank, though this is not noted in the table of contents and doubtless represents a lacuna in the exemplar. A text then begins without heading or title and runs to f. 33b; it is easily identified as the last few paragraphs of Epistola II ad Serapionem, P. G. xxvi, 620 B *ὁ χαρακτήρ τοῖνυν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἐστὶν οὗτος* . . . 624 C *μυριάκις τῇ ἐαυτῶν ἀγνοίᾳ οἱ Ἀρειανοί*. This second letter to Serapion does not appear in Tajezi or in Cod. 648.

3. ff. 33b-38a. Epistola III ad Serapionem, P. G. xxvi, 623c-637A. **Հետեւումն յառաջասացելոց, յաղագս նոյնինքն ամենասուրբ Հոգւոյն** : 'Conclusion of what has been said before concerning the same most holy Spirit.'

4. ff. 38a-65b. **Գիր յանտիրապետոցն եկեղեցի. յաղագս զանազան Աստուածաբանութեան եւ լուծման ճառից**

զոր ասացեալ էր յանդիմամարտից Արիոսին հետեւողացն հերձուածոց ըստ իւրեանց մտաց: 'Letter to the church of the Antiochenes concerning diverse doctrines and comments, which he spoke against the hostile [and], in their opinions, heretical followers of Arius.'

Ամենեքեան ոյք յԱյ. ի ձեռն բանին հոգւովն սուրբով 'ի քարոզութիւն առաքեալ սուրբ մարգարէքն եւ առաքեալք. . . ասէ Աստուած ոչ մնասցէ հոգի իմ 'ի մարդկանս յայսմ յաւիտեանս վս. լինելոյ նոցա մարմին: Եւ Ք.սի Այ. մերոյ փառք յաւիտեանս ամէն.

This piece is a refutation of Arianism constructed as a discussion of biblical texts in the manner of the *Orationes contra Arianos* and the *De incarnatione et contra Arianos*. It is not identical with the *Tomus ad Antiochenos*, nor, so far as I have been able to find, with any other known work of Athanasius.

5. ff. 66a-73b. Epistola ad Epictetum, P. G. xxvi, 1049-1069. Առ Եպտիտ (sic) Եպիսկոպոս Կորընթացւոց. Յաղագս ուղղափառ հաւատոյ ընդդիմադրութիւն սակս յարուցելոյ ոմանց հակառակ ճշմարիտ սիրոյ հաւատոյս: 'Concerning the orthodox faith, refutation of the opposition of some to the true and holy faith.' This version, which is found also in Cod. 648, is different both in text and title from that published by Tajezi, pp. 324-343.

6. ff. 73b-79a. Ad Adelphium, P. G. xxvi, 1072-1083; Tajezi, pp. 124-133. Առ Փիլադելփոս Եպ.: 'To Philadelphus bishop.' The Armenian both of Tajezi and of the two Vienna mss. ends with the greeting and omits the final injunction, ἐρωσθαί σε καὶ . . . Ἱερακὲ τῷ πρεσβυτέρῳ.

7. ff. 79a-80a. Ad Liberium, P. G. xxviii, 1444-1445; Tajezi, pp. 117-118. Առ Լիթէոս (sic)⁷ Եպիսկոպոսապետն Հռովմայ, զոր պահանջեաց ի նմանէ գրեաց այսպէս: 'To Liberius archbishop of Rome, that which he required of him he wrote thus.' The Armenian both of Tajezi's edition and of the two Vienna mss. adds a doxology which is not in the Greek.

⁷ This is also the spelling of Cod. 648 and the colophon. See below.

8. ff. 80a–82b. *Expositio fidei*, P. G. xxv, 200–208; Tajezi, pp. 119–123. *Յաղաքս սրբոյ Երրորդութեան*: ‘Concerning the holy Trinity.’

9. ff. 82b–91b. *Sermo contra omnes haereses*, P. G. xxviii, 501–524. *Ասացեալ հակառակ բոլոր հերձուածոց*: ‘That which was spoken against all heresies.’

10. ff. 91b–107b. *De incarnatione et contra Arianos*, P. G. xxvi, 984–1028. *Յաղաքս սրբոյ Երրորդութեան եւ մարմնաւորութեան որդւոյ ասացեալ ընդդէմ Արիանոսաց*: ‘Concerning the holy Trinity and the Incarnation of the Son, spoken against the Arians.’ This version, which is also found in Cod. 648, is different in text and title from that published by Tajezi, pp. 27–56. Both Vienna MSS. conclude the treatise with a doxology found neither in the Greek nor in Tajezi.

11. ff. 107b–110b. *Ի բան ըստ Մատթէոսի աւետարանին, որ ոք ասացէ բան զորդւոյ մարդոյ թողցի նմա. իսկ որ ոք ասացէ զհոգւոյն սուրբոյ, մի՛ թողցի նմա՝ ոչ յայսմ յաւիտենի, եւ ոչ ՚ի հանդերձելումն*: ‘On the verse according to the gospel of Matthew, He who will say a word against the Son of Man, it shall be forgiven him, but he who will speak against the Holy Spirit, it shall not be forgiven him, neither in this age nor in the future.’ This is a fragment of *Epistola IV ad Serapionem*, P. G. xxvi, 648, *περὶ δὲ οὗ γράφων ἐδήλωσας εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ* κτλ. In Greek manuscripts it is found in the collection of twenty-one treatises in L and its allies, but not in S, where the text of *Epistola IV ad Serapionem* is given complete.⁸

12–13. ff. 112a–131b. *Disputatio contra Arium*, P. G. xxviii, 440 ff. The Greek piece is divided in the Armenian, and the transition, *λοιπὸν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ζητήσωμεν*, replaced by a title. There are notable differences between the text of Tajezi and that of Cod. 629. Neither is exactly coextensive with the Greek, but Tajezi’s contains a few more lines than Cod. 629.

ff. 112a–127a. *Տրամախօսութիւն ի ժողով Նիկիոյ առ Արիոսն, յամի Ա. ծայնոյ մարմնաւորութեան ԳՃԺ*,

⁸ F. Wallis, ‘On Some Manuscripts of the Writings of St. Athanasius,’ *Journal of Theological Studies*, III (1901), pp. 101, 106; K. Lake, ‘Some Further Notes on the MSS. of the Writings of St. Athanasius,’ *ibid.* V, 1904, pp. 110–111.

յաւուրսն բարեպաշտ Թադաւորին Կոստանդինոսի, եւ երանելոյ պապայն Սեղբեստրոսի, եւ եպիսկոպոսութեան Վիզանդիոս Աղեքսանդրոս: 'Dialogue on the Council of Nicea against Arius, in the year 310 (*sic*) of the divine incarnation, in the days of the pious emperor Constantine and of the blessed Pope Sylvester and of the episcopacy of Byzantium (*sic*) of Alexander.' P. G. xxviii, 440-488c, . . . καὶ μία παντοκρατορία τυγχάνει; Tajezi, pp. 134-182.

ff. 127-131b. *Նոցունց խնդիր դարձեալ յաղաքս սրբոյ հոգւոյն*: 'Dispute of the same again, concerning the Holy Spirit.' P. G. xxviii, 488c, ἐπειδὴ μάλιστα ὥρισω το 497A θεὸς ποῦ γέγραπται τὸ πνεῦμα; Tajezi, pp. 182-190. Tajezi's text extends to P. G. xxviii, 497A, . . . ἀλλὰ τῷ θεῷ.

14. ff. 131b-155a. 'Dialogue between Athanasius and Zachaeus.' Edited by F. C. Conybeare, *Anecdota Oxoniensia*, Classical Series, Part VIII; Tajezi, pp. 191-234. *Նորրն Սըրբոյն Աթանասի եւ Չաքէոսի առն Հրէի խնդիր յաղաքս Աստուածութեան որդւոյ*: 'Dispute of the same St. Athanasius and Zachaeus against the Jews, concerning the divinity of the Son.'

15. ff. 155a-170b. *Յաղաքս խորհրդածութեան մկրտեւելոց ա.ծուաւյելու վարդապետութեան*⁹: 'Concerning the mystery of the doctrine acceptable to God for those baptized.'

ԺԱ. Արժան եւ վայելուչ է յաղաքս հանդերձեալ որ առ ձեզս բանի առնուլ հասարակաց յայւոցիկ զքարոզն ճշմարտութեան զԵսայիաս. . . ԶԱ. Եղիցի եւ մեզ ամենեցուն եւ ամ. Ժողովրդեանս առ արինական գործովք եւ ճշմարիտ գիտութեամբ կատարեալս հանգիպել 'ի փրկիչն աշխարհի եւ հասանել արքայութեան երկնից ի Քս. Յս. 'ի Տէր մեր: Որով եւ ընդ որում հօր փառք պատիւ եւ զօրութիւն ամենասուրբն հոգւով, այժմ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն: This is a treatise on baptism addressed to catechumens. So far as I can discover, it is not identical with any known work

⁹ The title reads somewhat differently in Cod. 648: *Յաղաքս խորհրդածութեան մկրտելոց. յորում եւ Աստուածավայելչադոյն վարդապետութեան*: Still another form appears in the colophon (No. 14), discussed below.

of Athanasius. A treatise on baptism ascribed to Athanasius, but with a different incipit, is found in a Syriac manuscript of the thirteenth century, Brit. Mus., Add. 14,727, ff. 55a-105a. See Wright, Catalogue of Syriac mss., II, p. 887.

16. ff. 171a-192a. In passionem et crucem Domini, P. G. xxviii, 185-249. **Ի չարչարանս եւ յարութեան Տեառն մերոյ**¹⁰ **Յ.սի Ք.սի մարմնացելոյն ճշմարտի Այ. մե-**

րոյ: 'On the sufferings and resurrection of our Lord Jesus Christ, our very God incarnate.'

17. ff. 192b-193b. **Աղօթք:** 'Prayers.' Inc. **Ո՛ր վերանելի ճշմարտապէս եւ կենդանարար խաչ փրկչին՝ որ զմահ նշաւակեցեր...** Des. **եւ երաչափառն այս էր փրկչին զի խաչեալ չարչարեցաւ վասն մարդկան, եւ նշաւակեալ խափանցեալ զմահ և...** The *desinit* breaks off in the middle of a sentence at the end of the paper, evidently because of a lacuna in the exemplar.

18. ff. 194a-201b. **Յաղագս կուսութեան:** 'Concerning virginity.' A fragment of this treatise, otherwise unknown, has been edited from a Syriac manuscript of the British Museum, Add. 14,607, saec. vi-vii, by Professor J. Lebon, 'Athanasiana syriaca I, Un λόγος περί παρθενίας attribué à saint Athanase d'Alexandrie,' Le Muséon, XL (1927), pp. 205 ff. The text is fragmentary in Cod. 629 but complete in Cod. 648. See below.

19. ff. 202a-205b are blank and are followed (ff. 206a-209a) by the end of an ascetic discourse which is identical with neither the Greek *De virginitate* (P. G. xxviii, 251-281) nor with the 'Letter to the virgins' published by Lebon, 'Athanasiana syriaca II,' Le Muséon, XLI, pp. 169 ff. Des. . . . **ուր ճշմարտապէս փափաքանան ամ. սուրբք. անդ եւ դու դաւաւորիս ընդ բոլոր հրեշտակացն գունդս յաւիտեան եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:**

20. ff. 209a-210b. De incarnatione dei verbi, P. G. xxviii, 25-29; Tajezi, pp. 281-283. **Արտագրութիւն առաքելական յաղագս**¹¹ **Ա.ծայնոյ մարմնաւորութեան Այ. բանի:** 'Apostolic exposition of the divine incarnation of the Word of God.'

¹⁰ Cod. 648 adds **եւ փրկչին.**

¹¹ Cod. 648 omits **յաղագս.**

21. ff. 210b–210a^a. Epistola ad Jovianum de fide, P. G. xxviii, 532; Tajezi, p. 344. Առ Յորիանոս¹² Թագաւոր. Յաղաքս Հաւատոյ: ‘To the Emperor Jovian concerning faith.’

22. ff. 210a^a–214b. Quod unus sit Christus, P. G. xxviii, 121–132; Tajezi, pp. 56–63. Վասն¹³ Հաւատոյ՝ Թէ մի է Քս. ընդդէմ Պօղոսի Սամաստացոյ¹⁴: ‘Concerning [the] faith that Christ is one, against Paul of Samosata.’

23. ff. 214b–216b. Homily on John 12, 27, P. G. xxvi, 1240–1244; Tajezi, pp. 64–67. Ձոր Թէ՛ այժմ անձն իմ խը-
նովեալ է: ‘On “My soul is troubled.”’

24. ff. 216b–230b. Contra Apollinarium II, P. G. xxvi, 1132–1165; Tajezi, pp. 68–88. Յաղաքս փրկական¹⁵ Յայտ-
նութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: ‘Concern-
ing the saving manifestation of our Lord Jesus Christ.’

f. 231a. Subscript, cf. supra, p. 44; f. 231b blank.

f. 232a–b. Table of Contents; ff. 233–237 blank.

The second Viennese manuscript, Cod. 648, is much older and, though not dated, should probably be assigned to the thirteenth or fourteenth century.^{15a} It measures 16 × 12 cm. and is written in *bolorgir* with 27–29 lines to a page. Some of the pages have been badly worm-eaten so that the text is occasionally illegible. There is no spacing between words, and initial capitals are frequently omitted in the titles, where the scribe evidently intended to finish them off with a greater flourish but never returned to his task. On the fly-leaf is found a note similar to that in Cod. 629, ‘Bought in the year 1898 in Constantinople from the priest John Mkrean in exchange for books.’ Of a second note in an older hand only the letters for ‘Number . . . 15,’ with the date 1789, are legible. Below this the figure . . . 12 can be made out, and this may have been

¹² Cod. 648 reads Յորիանոս.

¹³ Cod. 648 adds ճառ before վասն.

¹⁴ Cod. 648 reads Սամաստացոյ.

¹⁵ Cod. 648 omits փրկական.

^{15a} It is described briefly by N. Akinian (Eine neu-entdeckte Schrift des Katholikos Johannes Odznetzi De Incarnatione Verbi, Huschardzean, Festschrift aus Anlass des 100-jährigen Bestandes der Mechitaristen-Kongregation in Wien, Vienna, 1911, pp. 336–344), who believes it to have been written at Metzob in the fourteenth century.

part of the same date. In this manuscript the corpus of Athanasian writings is preceded by five other treatises by different authors.¹⁶ The Athanasian treatises are the following:

1. ff. 15a–25b. *De incarnatione dei verbi et contra Arianos*, P. G. xxvi, 992c τῶν αἰώνων ἦν etc. (Tajezi, p. 33, l. 3) to 1028A. The beginning of the treatise is missing in this manuscript, but the text is complete in Cod. 629, ff. 91b–107b; Tajezi, pp. 27–56.
2. ff. 25b–33a. *Sermo contra omnes haereses*, P. G. xxviii, 501–524; Cod. 629, ff. 82b–91b.
3. ff. 33a–33b. *Epistola ad Liberium*, P. G. xxviii, 1444–1445; Tajezi, pp. 117–118; Cod. 629, ff. 79b–80a.
4. ff. 33b–35b. *Expositio fidei*, P. G. xxv, 200–208; Tajezi, pp. 119–123; Cod. 629, ff. 80a–82b.
5. ff. 35b–36b. *De incarnatione dei verbi*, P. G. xxviii, 25–29; Tajezi, pp. 281–283; Cod. 629, ff. 209a–210b.
6. ff. 36b–37a. *Ad Jovianum de fide*, P. G. xxviii, 532; Tajezi, p. 344; Cod. 629, ff. 210b–210a.
7. ff. 37a–40b. *Quod unus sit Christus*, P. G. xxviii, 121–132; Tajezi, pp. 56–63; Cod. 629, ff. 210a–214b.
8. ff. 40b–42b. *Sermon on John 12, 27*, P. G. xxvi, 1240–1244; Tajezi, pp. 64–67; Cod. 629, ff. 214b–216b.
9. ff. 42b–53a. *Contra Apollinarium II*, P. G. xxvi, 1132–1165; Tajezi, pp. 68–88; Cod. 629, ff. 219b–230b.
10. ff. 53b–76a. *Epistola I ad Serapionem*, P. G. xxvi, 529–607; Tajezi, pp. 86–116; Cod. 629, ff. 4a–30b.
11. ff. 76a–80a. *Epistola III ad Serapionem*, P. G. xxvi, 623c–637A; Cod. 629, ff. 33b–38a.
12. ff. 80a–102a. *Letter to the church at Antioch against Arianism*, Cod. 629, ff. 38a–65b.
13. ff. 102b–105b. *Epistola ad Epictetum*, P. G. xxvi, 1049–1069; Tajezi, pp. 324–343; Cod. 629, ff. 66a–73b.
14. ff. 105b–112a. *Epistola ad Adelphium*, P. G. xxvi, 1072–1083; Tajezi, pp. 124–133; Cod. 629, ff. 73b–79a.
15. ff. 112a–124b. *On baptism*, Cod. 629, ff. 155a–170b.

¹⁶ These are two works ascribed to Gregory of Nazianz, one (ff. 3a–4a) on Ezekiel (P. G. xxxvi, 665–669), the other (ff. 4a–6b) a letter to Evagrius on divinity (P. G. xlv, 1101 ff.; cf. xxxviii, 383), and a series of short anonymous pieces (ff. 7a–14b).

16. ff. 124b–143b. *In passionem et crucem domini*, P. G. xxviii, 185–249; Cod. 629, ff. 171–193.

17. ff. 143b–148b. *De virginitate*, Muséon, XL (1927), pp. 205 ff.; Cod. 629, ff. 194a–201b. Four pages follow with a table of contents (ff. 151a–b) in a modern hand.

Having described the Athanasian corpora in the two Vienna codices, we should now compare them with the other available Armenian evidence on this point and with the corpora of the Greek manuscripts. The Armenian evidence consists of one manuscript, Cod. Venet. 818, and a colophon of unknown origin. The manuscript is what is left of a paper codex of the twelfth century, written by Nerses of Lampron and now preserved in modern binding in the Mechitarists' library in Venice. It was used by Tajezi¹⁷ for the first eleven treatises of his edition. The order of treatises in the manuscript is as follows, but it is evident from the signatures that a piece has dropped out between the *Dialogue with Zacchaeus* and *Epistola I ad Serapionem*. The beginning of the latter has been lost through a cut of approximately the first ten lines of the page, and there is no reason to suppose that it was not followed by other works of Athanasius before it was damaged. It is not clear why Tajezi transposed *Epistola I ad Serapionem* from its place in the manuscript to one between *Contra Apollinarium II* and *Ad Liberium*.

1. *De incarnatione et contra Arianos*.
2. *Quod unus sit Christus*.
3. *Homily on John 12, 27*.
4. *Contra Apollinarium II*.
5. *Ad Liberium*.
6. *Expositio fidei*.
7. *Ad Adelphium*.
8. *Disputationes cum Ario*.
9. *Dialogue between Athanasius and Zacchaeus*.
10. *Epistola I ad Serapionem*. (The text is fragmentary.)

The colophon referred to is cited without mention of its

¹⁷ Pages L–P.

source by Karekin ¹⁸ in his work on ancient Armenian versions, and is reproduced by Tajezi ¹⁹ and Conybeare.²⁰ It attributes the translation of seventeen treatises of Athanasius to 'the first translators,' that is, Mesrop and his school, and that of five others to a distinguished Armenian theologian and translator of the eighth century, Stephen of Siunik.

The colophon reads as follows:

1-2. *Ի հոգին ս, ճառք կրկին*, 'On the Holy Spirit, two treatises.'

3. *Ընդդէմ Արիանոսաց*, 'Against the Arians.'

4. *Ի սուրբ Երրորդութեան եւ ի մարմնաւորութեան բանին*, 'On the Holy Trinity and on the incarnation of the Logos.'

5. *Առ Իպիկտեմոն* (sic) *Եպիսկ. Կորնթացւոյ*, 'To Epictetus bishop of the Corinthians.'

6. *Առ Փիլադելոս* (sic) *Եպիսկոպոս*, 'To Philadelphus bishop.'

7. *Առ Լիթիոս* (sic) *Եպիսկ. Հռովմայ*, 'To Liberius bishop of Rome.'

8. *Յաղաքս սրբոյ Երրորդութեան*, 'Concerning the Holy Trinity.'

9. *Ընդդէմ ամենայն հերձուածոց*, 'Against all heresy.'

10. *Յաղաքս Հոգւոյն սրբոյ հայհոյողաց*, 'Concerning those who blaspheme the Holy Spirit.'

11. *Ընդդիմադրութիւն ընդ Արիոսի, յաղաքս Աստուածութեան Որդւոյն (բանին)*, 'Dispute against Arius concerning the divinity of the Son (Logos).'

12. *Դարձեալ առ նոյն՝ յաղաքս սրբոյ Հոգւոյն* 'Again against the same, concerning the Holy Spirit.'

13. *Ընդդէմ Չաքէոսի հրէի՝ յաղաքս Աստուածութեան Որդւոյ*, 'Against Zacchaeus the Jew concerning the divinity of the Son.'

14. *Յաղաքս խորհրդածութեանց մկրտելոց*, 'Concerning the mysteries of baptism.'

15. *Յաղաքս կուսութեան*, 'Concerning virginity.'

¹⁸ Pages 287-288.

¹⁹ Pages 1-2.

²⁰ Dialogue between Athanasius and Zacchaeus, p. x.

16. *Ի չարչարանսն եւ ի յարութիւն Տեառն*, 'On the sufferings and resurrection of the Lord.'

17. *Աղօթք*, 'Prayers.' *Աւարտ Եօթնեւտասն ճառից սրբոյն Աթանասի՝ Թարգմանեալ՝ ի յառաջին Թարգմանչացն մերոց ի յունէ ի հայ բարբար*, 'End of the seventeen works of St. Athanasius translated by our first translators from Greek into the Armenian language.'

1. *Յաղագս մարմնաւորութեան Աստուծոյ բանին*, 'Concerning the incarnation of the Word of God.'

2. *Առ Յովբիանոս Թաղաւոր. յաղագս հաւատոյ*, 'To Jovian the emperor, concerning faith.'

3. *Ընդդէմ Պաւղոսի Սամոստացոց՝ թէ մի է Ած.*, 'Against Paul of Samosata, that God is one.'

4. *Յաղագս թէ անձն իմ խռովեալ է*, 'Concerning "My soul is troubled."'

5. *Յաղագս յայտնութեան Տեառն*, 'Concerning the manifestation of the Lord.'

Աւարտ հնգեքին ճառիցն սրբոյն Աթանասի, զոր Թարգմանեալ է ի յետին Ժամանակս՝ Ստեփաննոսի Սիւնեաց Եպիսկոպոսի, կատարեցաւ հրամայեալս ի քէն, ո՛վ վեհ, երիցս երանեալ ըաբունապետ, անուանակից եւ շնորհընկալ մեծի Ամլորդւոյն,

'End of the five treatises of St. Athanasius which were translated of late by Stephen bishop of Siunik. He completed what was ordered by thee, O sublime, thrice blessed doctor of like name and favor with the great son of a barren woman' [that is, John the Baptist].²¹

It will be observed that while some of the titles of the colophon are easily identifiable, others are in themselves ambiguous and uncertain. We are, however, helped in their identification by the curious circumstance that the order of treatises in the colophon and that in Cod. 629 are parallel. The agreement is

²¹ The person here referred to as the instigator of Stephen's translation is undoubtedly John Odznetsi, Armenian Catholicos, A.D. 717-728. It is possible that the translations were made as part of the preparations for the synod of Managkert, A.D. 726. See E. Ter-Minassiantz, *Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zu den syrischen Kirchen* (Texte und Untersuchungen, N. F. XI, 4), Leipzig, 1904, pp. 71, 80 ff.; Fr. Tourné, *Histoire politique et religieuse de l'Arménie*, I, Paris, 1910, p. 140.

not exact but is close enough for our purpose. Thus, in the first group the first item must be two of the letters to Serapion, and the fact that Cod. 629 contains Epistolae I, II, and III, and Cod. 648 Epistolae I and III, leads us to suppose that Epistolae I and III are intended by the two works on the Holy Spirit. Item three is also in itself uncertain, but when we observe that in Cod. 629 the Letters to Serapion are followed by the Letter to the church of Antioch, which is also a refutation of Arianism, the identification can hardly be doubtful.²² 'Concerning the Holy Trinity' is a natural title for the *Expositio fidei* and is attested by the manuscript employed by Tazezi (p. 119). The treatise on baptism must certainly be the one found in the Vienna manuscripts, and the prayers can hardly be a different collection from that found in Cod. 629, ff. 192b ff. In the second group also the corpus of Cod. 629 is of assistance, for in the latter the *De incarnatione dei verbi* precedes the Letter to Jovian, and *Contra Apollinarium II*, which is also a treatise on the incarnation, follows the Homily on John 12, 27. It is thus possible to identify all the items of the colophon with treatises contained in Cod. 629.

This correspondence in order between Cod. 629 and the colophon deserves further consideration, since it furnishes an important clue to the history of the formation of the Armenian Athanasian corpora. It must be remembered that the list of the colophon is a chronological classification in which the treatises are grouped according to the dates of their translation into Armenian. There is no reason to suppose that the author of the colophon had another manuscript before him, for it is inconceivable that a Greek, and improbable that an Armenian, codex would have accidentally provided an order of treatises so suited to his classification as to enable him to form his two groups without conspicuous rearrangement. The difference in order, however, between Cod. 629 and the colophon consists

²² It was perhaps this work which was translated from Armenian into Georgian by Gregory of Uschi (cf. P. Peeters, 'Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale,' *Analecta Bollandiana*, XL, 1922, p. 278, n. 4), but there is also a quotation from III *Oratio contra Arianos* in the 4th century *Հայկական*. See note 26 below.

only in two additions to the contents of the latter and the change in position of two pieces within its first group, as the following table illustrates:

	Cod. Vind. 629	Colophon	Cod. Vind. 648	Cod. Venet. 818
1.	Epistola I ad Serapionem	A. 1	10	11
2.	Epistola II ad Serapionem (fragmentary)			
3.	Epistola III ad Serapionem . .	A. 2	11	
4.	Letter to the Antiochene church	A. 3	12	
5.	Epistola ad Epictetum	A. 5	13	
6.	Epistola ad Adelphium	A. 6	14	7
7.	Epistola ad Liberium	A. 7	3	5
8.	Expositio fidei	A. 8	4	6
9.	Contra omnes haereses	A. 9	2	
10.	De incarnatione dei verbi et contra Arianos	A. 4	1	1
11.	Homily on Matt. 12, 32	A. 10		
12.	Disputatio cum Ario I	A. 11		8
13.	Disputatio cum Ario II	A. 12		8
14.	Dialogue between Athanasius and Zacchaeus	A. 13		9
15.	On baptism	A. 14	15	
16.	In passionem et crucem domini	A. 16	16	
17.	Prayers	A. 17		
18.	De virginitate	A. 15	17	
19.	Fragment of an ascetic discourse			
20.	De incarnatione dei verbi	B. 1	5	
21.	Epistola ad Jovianum de fide	B. 2	6	
22.	Quod unus sit Christus	B. 3	7	2
23.	Homily on John 12, 27	B. 4	8	3
24.	Contra Apollinarium II	B. 5	9	4

There can be little doubt that the corpus of Cod. 629 was based on that of the colophon.

A comparison of the order of Cod. 629 and the colophon with those of the other two manuscripts is also instructive. Between

them Cod. 648 and Cod. 818 contain all that is in Cod. 629 except the Homily on Matt. 12, 32, the prayers, *Epistola II ad Serapionem*, and the fragmentary ascetic discourse. The homily and prayers appear in the colophon, but *Epistola II ad Serapionem* and the ascetic discourse do not. This suggests that they are specific additions of Cod. 629 and do not belong to the corpus from which it descends. Furthermore, all four lists have sequences of at least three treatises in common, and Cod. 648 and Cod. 818 each have sequences in common with Cod. 629 and the colophon but not supported by the other. For instance, *Disputationes cum Ario* are followed by the Dialogue between Athanasius and Zacchaeus in Cod. 629, the colophon, and Cod. 818, but are omitted from Cod. 648, while in Cod. 648 the treatise on baptism is followed by *In passionem et crucem domini*, and *De incarnatione dei verbi* is followed by *Epistola ad Jovianum*, as in Cod. 629 and the colophon, but the four pieces do not appear in Cod. 818. It is therefore impossible to suppose that the colophon is an expansion of either Cod. 648 or Cod. 818. That the corpora of Cod. 648 and Cod. 818 are modifications of the original corpus represented by Cod. 629 and the colophon is not only highly probable in itself but is confirmed by the fact that in Cod. 648 a reminiscence of the colophon survives. On f. 35b between the end of *Expositio fidei* and the title of *De incarnatione dei verbi* is written *այսք առաջիկա (յ) հինգ ճառս՝ Ստեփանոսի է թարգմանեալ ի մեզ*: 'These present five works were translated for us by Stephen.' Now the five treatises which follow are precisely those which form the colophon's second group but were evidently displaced from their natural position at the end of the corpus by the compiler of Cod. 648. The reasons for this modification of the original order, both here and in Cod. 818, are not apparent, but are probably connected with convenience or accidents in copying.

An important test of this tentative genealogy of the Armenian corpora is a comparison with the Greek corpora. It is clear that neither the corpus of Cod. 629 and the colophon, nor either modification of it in Cod. 648 and Cod. 818, was derived from

any of the known Greek collections.²³ With the elimination of Greek influence, therefore, and in the absence of evidence for earlier Armenian corpora, no reason appears for supposing the order within each of the two groups of the colophon to be other than arbitrary.

A more difficult problem is to estimate the value of the statements about the translations made in the colophon. From the conclusion of the colophon itself it appears to have been written not long after the translations made by Stephen of Siunik and within the lifetime of John Odznetzi. Accordingly, unless firm ground be discovered for rejecting it, the statement about the last five treatises may be accepted. The question, however, as to the group assigned to 'the first translators' is different. The best check here would be by a thorough philological study of the texts themselves,²⁴ but a cursory examination of the language is enough to show that the evidence of the colophon is not to be taken at its face value, and that, in their present form, at least some of the pieces ascribed to 'the first translators' must be assigned to a later date. Furthermore the work was not done by a single hand or even by a single school, for some of the translations, for example, Tajezi's text of the Letter to Epictetus, are free and idiomatic, while others exhibit the stiff literalness of the Grecophiles, so that it seems likely that they were texts current in Armenia before the eighth century, which a natural but mistaken enthusiasm assigned to the golden age of Armenian literature.

²³ See note 7 above, and K. Lake and R. P. Casey 'The Text of the De Incarnatione of Athanasius,' *Harvard Theological Review*, XIX, 1926, pp. 259-270; A. Stegmann, Die pseudo-athanasianische 'IV. Rede gegen die Arianer' als 'κατὰ Ἀρειανῶν λόγος' ein Apollinarisgut, Rottenburg, 1917, pp. 9 ff.

²⁴ Even this method, however, is not without its uncertainties, and it must be admitted that a secure basis for the chronology of early Armenian literature has not as yet been established. Affinities and developments in language and style are evident and well recognized in the texts, but widely divergent views are held about their dating. These differences have emerged with great clearness in the discussion of the age of the Armenian version of the Bible, particularly of the New Testament. See F. Macler, *Le texte arménien de l'évangile* (Annales du Musée Guimet, XXVIII), Paris, 1919, with full bibliography; R. P. Blake in *Harvard Theological Review*, XXI, 1928, pp. 286 ff.; Zarthanalian Karekin, pp. 1 ff.; and also J. Manandean, *Յուշարան զպրոցը եւ նրա զարգացման շրջանները*, Vienna, 1928.

In spite of some uncertainties the evidence before us suggests the following history of the Armenian version of Athanasius. At various times between the fifth and eighth centuries works of a dogmatic and edifying character attributed to Athanasius were rendered into Armenian. Shortly after this an unknown editor assembled a corpus of these translations, some of which, with questionable insight, he ascribed to 'the first translators,' others, with definite knowledge, to Stephen of Siunik. On the basis of this corpus and with but slight alterations was formed the corpus now found in Cod. Vind. 629; more radical modifications produced the collections in Cod. Venet. 818 (twelfth century) and Cod. Vind. 648 (thirteenth to fourteenth century). Neither the original corpus nor any of its dependents appears to have been influenced by the Greek corpora. Other works of Athanasius were probably translated into Armenian at an early period but were not included in the original corpus. Of this a conspicuous example is the *Life of Anthony*, which, both on philological grounds and from external evidence, is generally admitted to be one of the earliest of Armenian translations.²⁵ The *Կենք Հաւատոյ*, a monophysite catena made early in the seventh century, has Athanasian quotations from *Oratio III contra Arianos*, *Tomus ad Antiochenos*, *Contra Apollinarium I*, and the *Festal Letters*, as well as from *De passione et cruce domini*;²⁶ and identification of Athanasian quotations in the *Liber Epistolarum*²⁷ and in several unpublished catenae might add to this list. Further investigation in the East would undoubtedly bring to light fresh material, if not actually new

²⁵ Karekin, pp. ԷԴ, 286. A colophon in a manuscript described in Erevak, IV, pp. 40-47 (cf. Dashian, Catalogue, p. 2), attributes the Armenian version of this piece to the middle of the fifth century. With the exception of *Athos*, *Vatopedi* 6, the *Vita Antonii* does not figure in the Greek corpora; see K. Lake, *Journal of Theological Studies*, V, p. 112, note 1.

²⁶ J. Lebon, 'Les citations patristiques grecques du Sceau de la foi,' *Revue d'histoire ecclésiastique*, XXV, 1929, pp. 8-9. There are several quotations of doubtful origin and the spurious *De sancta trinitate* dialogus IV (P. G. xxviii, 1249 ff.) is attributed to Basil of Caesarea. This evidence should, however, be used with some caution, for, so far as I am aware, no thorough investigation has been made of the sources of this catena. Some of its quotations may have been rendered directly from the Greek or derived from Greek catenae.

²⁷ *Կենք Թղթոյ*, Tiflis, 1901.

texts, but manuscripts of the Armenian corpora are evidently rare.²⁸

²⁸ I have found none in other catalogues of European libraries, and neither Fr. Akinian, who has examined a large part of the collection at Etschmiadzin, nor Professor R. P. Blake, who had the kindness to look at Jerusalem and on Mt. Sinai for me, could report others. The following Athanasiana in Armenian manuscripts at the Bibliothèque Nationale deserve special mention: *De incarnatione dei verbi* (P. G. xxviii, 25-29; Tajezi, pp. 281-283), B. N., Cod. Arm. 201 (paper, notragir, 17th-18th century), ff. 79a-80a; Cod. Arm. 311 (paper, notragir, 17th-18th century). *Ad Jovianum de fide* (P. G. xxviii, 531; Tajezi, p. 344), B. N., Cod. Arm. 201, ff. 80a-80b; Cod. Arm. 311, ff. 154b-155a. (It is notable that *De incarnatione dei verbi* is followed by the Letter to Jovian in Codd. Vind. 629 and 648 and in Karekin's colophon, but not in the Greek manuscripts.) *De sancta trinitate* (Tajezi, pp. 239-242), B. N., Cod. Arm. 110 (paper, erkathagir, 12th century), f. 4a 1. *Vita Antonii* (P. G. xxvi, 835-976; Tajezi, pp. 533-614), B. N., Cod. Arm. 110, ff. 106a 2-112a 2; Cod. Arm. 115 (paper, bolorgir, 13th-14th century), ff. 2b-6b. (In many Armenian as well as in Syriac manuscripts this last piece is abbreviated. A study of the Armenian corresponding to F. Schultess' study of the Syriac [*Probe einer syrischen Version der Vita S. Antonii*, Leipzig, 1894] is needed.) *Epistula ad Justinum Africae* (Tajezi, pp. 345-346), B. N., Cod. Arm. 110, ff. 184b 2-185a 1. (Two of Tajezi's manuscripts describe this as a letter to Augustine of Africa, one to Justin. The Paris codex reads simply: *Թուղթ Աթանասի*.) *De spiritu sancto* (Inc. *Բայց մեք ոչ եթէ զհոգի աշխարհի առաջ, այլ զհոգին որ յԱյ*); B. N., Cod. Arm. 116 I (paper, bolorgir, 14th century), f. 326. (Maccler has failed to notice that this treatise does not run to the end of the volume, but ends on f. 330a 3 and is followed by another work on a similar theme by Gregory the Illuminator: *Մբբոյ Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի վասն զալստեան հոգւոյն սբբոյ*. Inc. *ակն արկեալ մեզ այսուհետեւ*, etc.).

Harvard Divinity School

Two Armenian Creeds

Author(s): Nerses Akinian and Robert P. Casey

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 24, No. 2 (Apr., 1931), pp. 143-151

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1507710>

Accessed: 25/02/2014 00:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

TWO ARMENIAN CREEDS

NERSES AKINIAN

MECHITARISTENKONGREGATION, VIENNA

AND

ROBERT P. CASEY

UNIVERSITY OF CINCINNATI

ARMENIAN dogmatic literature is rich in creeds, some of which remain unpublished. The two which follow have a claim on general interest because one bears the name of Athanasius, and is an Armenian counterpart to the famous Latin spurium,¹ while the other is a curious commentary on a well-known text.

I

The first is found on f. 159b of Cod. 324 of the Mechitarists' library in Vienna, a Cilician paper manuscript of the fourteenth century. It is written very closely in a cramped hand, without word division and with frequent abbreviation, and is not always easy to read. The same document is found in the Armenian 'Socrates Minor' (Ter-Movsesian, Vagharshapat, 1897, p. 45), where it is described as a work of Athanasius, written after his return from exile under Julian, in order to restate the Nicene position and encourage orthodoxy. The text in 'Socrates Minor' presents the following variants: —

2 mštnjenawor] mštnjenagow

3 om. ičen

6 aylustek'] aylust

7 om. ew

7 hogin

7 noçin] noçunç

8 om. amenayn

9 gituteamb

¹ The Armenians also have versions of the 'Quicumque vult,' among which is found considerable textual variation. Three manuscripts are employed by Tajezi, *Opera Athanasii*, Venice, 1899, pp. 478–481. A different version is found on ff. 30b–34b of Cod. Arm. 121 of the Bibliothèque Nationale, a Crimean paper manuscript of the fourteenth century.

- 9 alberabar
- 10 aylustek'] aylust
- 14 p' afavori
- 14 marmnaloy n] mamnaloy
- 15 ordwoy astucoy
- 15 xostovanemk'] xndri ban
- 15 om. et'e
- 16 cnaw] erewi
- 16-17 marmnačaw] ansermnanay
- 17 om surb
- 17 xarnē
- 17-18 yorovaynin
- 19 miaworut' eamb tnawrēnuteamb
- 20 mioy] ew
- 21 mardkayins
- 22 zmez
- 22 norogescē] gorcescē
- 24 tntesut' ean] tnawrēnut' ean
- 25 yawitean
- 25-26 surb hogwoyn] ənd hogwoyn srboy
- 29 om. ew
- 29 om. mek'
- 29 or ayspes
- 29 xostovaničen
- 29 ew or etc] ənd nosa ew mek', isk or ayl azg
içe ink' n dat hawurn datastani.

The majority of these are insignificant, but 15 xostovanemk'] xndri ban, 16-17 marmnasaw] ansermnanay, 24 tntesut' ean] tnawrenut' ean (*οἰκονομία*), and the different conclusions suggest the possibility of independent translations of a Greek original. Against this is to be set the large measure of agreement between the two texts, but that is less impressive in so stereotyped a document than in a more literary production. Apart from the variants, the language does not suggest translation, though formulae current in Greek and Syriac creeds appear.

From the christological section it is clear that the work was not written by Athanasius, and the reason for connecting his

name with it was probably the same which produced distinguished authors from the golden age of dogma for many creeds of a later period. The opening description of the Father is conventional, but the absence of *credo* or *credimus* is striking. The christology is evidently Monophysite, but the absence of late technical terms is remarkable, and even more so the restraint displayed in the closing anathema, where only the Arians are mentioned. It is probable that the piece was a deliberate forgery, and that the heretics whose views the author wishes to combat are not mentioned by name in order to avoid an obvious anachronism in the attribution to Athanasius. The statement, "we do not divide the Son," coupled with the insistence that Christ suffered voluntarily and not of necessity, are Monophysite commonplaces and do not help in fixing a precise date, but the allusion to the trisagion is reminiscent of the controversy begun by Peter the Fuller² and perpetuated by the Theopaschites in the sixth century.³ The linguistic evidence in so brief and conventional a document is unsatisfactory, but as far as it goes it suggests a period between the end of the fifth and the end of the sixth century.

Vienna, Mechitaristenbibliothek, Cod. 324, f. 159b.

Սրբոյն Աթ(ան)ասի դաւանութիւն: Անսկիզբն
 հայր ամենակալ եւ մշտնջենաւոր, արարիչ երկնի եւ
 երկրի, եւ որ ի նոսա արարածք իցեն: Եւ որդի ի հաւրէ
 ծնեալ եւ ոչ արարեալ. արարչակից հաւր եւ մշտնջե-
 նակից. անժամանակ եւ անմարմնապէս ի նոյն բնութե- 5
 նէ եւ ոչ այլ ուստեք ի ներքս մտեալ եւ ամենայն ինչ նո-
 վաւ եղեւ: Եւ հոգին սուրբ ի նոցին յէո(ւ)թենէ ի լու-
 սո)յ լոյս երեւեալ որ լուսաւորէ զամենայն արարածս
 լուսով գիտո(ւ)թեան եւ շնորհօք յարդարէ ազբիւրա-
 բար զպարգեւս ոչ այլ ուստեք ի ներքս մտեալ. այլ ի 10
 հօրէ ելանէ եւ յորդուո(յ) երեւի: Մի աստուածութիւն
 յերեսին երեւեալ. եւ առանձնաւորու(ւ)թիւն անշարժ
 մնացեալ: Եր(ր)որդուութիւն կատարեալ. եւ մի աստ-

² Theodorus Lector, i. 20; W. A. Wigram, *The Separation of the Monophysites*. London, 1923, p. 29; Tixeront, *Histoire des dogmes*, III, Paris, 1922, pp. 105-106.

³ Hefele-Leclercq, *Histoire des conciles*, II. 2, pp. 873-874.

- ուածո(ւ) թիւն փառաւորեալ: Եւ յաղագս մարմնալոյն
 15 Աստուծոյ այսպէս խոստովանիմք, եթէ որ ի հաւրէ
 ծնաւ անճառելի եւ անմարմնապէս, նոյն ինքն մարմ-
 նացաւ ի սուրբ կուսէն եւ զանխառնելիսն խառնեաց յո-
 րովայնի. անճառաբար եւ առանց իմանալոյ: Աստուած
 20 զնա գործէ միաւորո(ւ)թեամբք: Եւ մի որդի խոստո-
 վանի միով պատ(ո)ւով երկրպագեալ եւ փառաւորեալ:
 Որ ընդ ամենայն կիրս մարդկա(յ)ին էանց անարա-
 տապէս, կամաւ եւ ոչ ի հարկէ. զի մեզ ճանապարհ նո-
 րոգեսցէ ի ընդլ զամենայն արդարո(ւ)թիւնս: Եւ ոչ
 25 Քրիստոս երէկ եւ այսաւր, նոյն եւ յաւիտեանս ընդ
 հաւր եւ սուրբ հոգւոյն աւրհնի յերկնաւորաց եւ յերկ-
 րաւորաց երիցս սրբասացութեամբ. ի մի հաւաքելով
 տէրո(ւ)թիւն եւ աստուածո(ւ)թիւն ամենասուրբ եր-
 րորդութեանն: Եւ արդ մեք այսպէս խոստովանիմք.
 30 եւ որ ոչ այսպէս խոստովանի նզովեմք որպէս սուրբ
 հարքն նզովեցին զԱրիոս եւ ընդ նմին զամենայն հերձ-
 ուածողսն:

Creed of St. Athanasius: Eternal Father, omnipotent and everlasting, maker of heaven and earth and the creatures which are upon it;⁴ and the Son, begotten of the Father and co-eternal [with him], having come into being timelessly and immaterially from the same substance and not from elsewhere, and all things were made by him; and the Holy Spirit, appearing from their essence as light from light, who illumines all creatures by the light of knowledge and, like a spring,⁵ distributes gifts by grace, and he did not come into being from elsewhere but came from the Father and appears from the Son, one Godhead appearing in three <persons> and preserving unchanged its individuality, a perfect Trinity and one glorious Godhead. And concerning the incarnation of God we thus confess that he who was indescribably and immaterially begotten of the Father, the same was incarnate of the Holy Virgin and mixed the unmixable in

⁴ Cf. Gregory the Illuminator, *Stromata* II (Venice, 1838), p. 16, *lusaworē zerkir ew or i sma en ararack*. Cf. Aphraates, *Hom.* 1, 15.

⁵ Cf. Gregory the Illuminator, *ibid.*, p. 18, *hogwoyn srboy or albiurabar bašxeac šnorhs yararacs*.

her womb indescribably and incomprehensibly. God made him by combinations, and one Son is confessed, worshipped, and glorified with one worship; who passed through all human sufferings without spot, voluntarily and not by necessity, so that he will renew for us the way to fulfil all righteousness. And we do not divide the Son according to an economy, because Jesus Christ, yesterday and today the same and forever, is praised with the Father and the Holy Spirit by things in heaven and things on earth with a trisagion, being summed up in the one Lordship and Godhead of the all-holy Trinity. And now we thus confess; and he who does not so confess we anathematize as the holy Fathers anathematized Arius and all the heretics with him.

II

The second creed, occupying f. 159a-b of the same codex, is a commentary on the formula regularly used in the liturgy of the Armenian church.⁶ The commentary consists of brief notes, based mainly on Epiphanius, which interrupt the text to indicate the heresies that each clause is particularly useful in refuting. None of the heretics mentioned are later than the fifth century.⁷

Vienna, Mechitaristenbibliothek, Cod. 324, f. 159a-b

Հաւատամք զոր կարգեցին սուրբ Հարքն ի Նինիայ:
 — Հաւատամք ի մի Ած. Հայր ամենակալ, յարարիչն
 երկնի եւ երկրի. երեւելեաց եւ աներեւութից: Յանդի-
 մանեալ կշտամբին ամենայն հեթանոսք. որք բազում
 ածս. ասեն: Եւ ի մի՛ տուն. Յս. Քս. յորդին Այ. ծըն- 5
 եալն յԱյ. Հաւրէ միածին, այսինքն յէութենէ Հաւր: ⁸
 Կշտամբեալ յանդիմանի Ժողովն Քաղկեդոնի որ ասեն
 ք. բնութիւնս ի քս.: Ած. յԱյ, լոյս ի լուսոյ: Յանդի-
 մանի Պաւղոս Սամսուացի որ ասաց թէ Յս. մարդ էր:

⁶ The variants from the text published by J. Cattergian, *De fidei symbolo quo Armenii utuntur observationes*, Vienna, 1893, pp. 1-2, are inconsiderable.

⁷ Cattergian (pp. 19-21) supposes the Armenian text to have originated at the end of the sixth century and to have found its way into the liturgy early in the seventh.

⁸ So other mss.; cf. Cattergian, p. 18; but the vulgate text reads *նախ քան զամենայն յաւիտեանս*.

- 10 Ած. ճշմարիտ յԱյ. ճշմարտէ ծնունդ եւ ոչ արարած. նոյն ինքն ի բնութենէ հաւր: Յիրաւի նզովեցաւ Արիօս, որ ասաց թէ որդի չէ ծնեալ ի բնութենէ հաւր. այլ արարեալ: Որով ամենայն ինչ եղեւ յերկինս եւ ի վերա(յ) երկրի, երեւելիք եւ աներեւոյթք. որ յաղագս
- 15 մեր մարդկան եւ վասն մերո(յ) փրկո(ւ)թեան իջեալ յերկնից, մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս ի Մարիամա(յ) սրբո(յ) կուսէն հոգւով սրբով: Դատապարտեալ նզովի ամբ (ար illeg) իշտն Նստոր, որ սոսկ մարդ ասաց զծնեալն ի կուսէն: Որով էառ մար-
- 20 մին, հոգի եւ միտք, եւ զամենայն որ ինչ է ի մարդ: Կշտամբեալ յանդիմանի նզովեալն Ապողիևար, որ ասե մարմին ի կուսէն, բայց հոգի եւ միտս ոչ առ: Նզովի եւ Եւտիֆես, որ ասաց յերկնից ունել զմարմինն, այլ ոչ ի սուրբ կուսէն: Ծշմարտապէս եւ ոչ կարծեաւք: Յան-
- 25 դիմանի նզովեալն Մանի եւ Մարկիոն եւ Բարդեժան, որք ասացին առ աչաւք եւ կարծեաւք եւ նմանութեամբ երեւեցաւ Որդին Այ. յաշխարհի: Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ աւուր յարուցեալ: Նզովի Ժողովն Քաղկեդոնի եւ Տումարն Լեւոնի, որք ասացին,
- 30 ա՛յլ է որ չարչարեցաւն, եւ ա՛յլ է որ յարեաւն: Ելեալ յերկինս նովին մարմնով, նստաւ ընդ յաջմէ հաւր. զաւոյց է նովին մարմնովն եւ փառաւք հաւր դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս, որոյ թագաւորո(ւ)թեանն ոչ գո(յ) վախճան: Ընդդէմ հրէից եւ հեթանոսաց եւ այլ
- 35 աղանդոց, որք ասեն եթէ յարեգակնեդ զմարմինն զի պատուեսցի: Հաւատամք եւ ի Սուրբ Հոգին յանեղն եւ ի կատարեալ, որ խաւսեցաւ յաւրէնս եւ ի մարգարէս եւ յաւետարանս, որ էջն ի Յորդանան, քարոզեաց զառաքեալն. եւ բնակեցաւ ի սուրբսն: Դատապարտեալ
- 40 նզովի Մակեդոն, որ ասաց թէ Հոգին Սուրբ ն(ո)ւազ է քան զՀայր եւ զՈրդի: Հաւատամք եւ յայս միայն ընդհանրական եւ արաքելական եկեղեցի: Ասացին ոչ է պարտ ընդունել արտաքս քան զՆիկիական եկեղեցոյն Ժողովն: Ի մի մկրտո(ւ)թիւն, յապաշխարութիւն, ի
- 45 քաւո(ւ)թիւն եւ ի թողո(ւ)թիւն մեղաց: Յանդիմանի Մարկիոն, որ երիցս մկրտել սահմանեաց: Այլ խոտեն եւ զայս բազումք, որ յովից ի Յորդանան մկրտին, զի անհնար է մկրտելոցն միւսանգամ մկրտել ըստ գրոց:

Ի յարո(ւ)թիւն մեռելոց, ի դատաստանսն յաւիտենից
 հոգւոց եւ մարմնոց, յարքայո(ւ)թիւն երկնից եւ ի 50
 կեանսն յաւիտենականս: Պատկառեալ ամաչեացեն եւ
 զղջացին Մանի եւ Մարկիոն եւ Թեոդոս եւ իշխանա-
 կանքն եւ աշխիւ, որք ոչ ունին ակն յարո(ւ)թեան դա-
 տաստանի: Իսկ որք ասենն, էր երբեմն, յորժամ ոչ էր
 Որդի, կամ էր երբեմն յորժամ, ոչ էր Սուրբ Հոգի, 55
 կամ թէ յոչեից եղեն, կամ յայլմէ էո(ւ)թենէ ասեն լի-
 նել զՈրդին Այ. եւ կամ զՍուրբ Հոգին, եւ թէ փոփոխե-
 լի են կամ ալլալելի, զայնպիսիսն նզովէ Կաթողիկէ եւ
 Առաքելական Եկեղեցի: Սոքա նզովին, Սարկի, Փոսի-
 նոս, Վաշենտիստոս, Պորփիր, Մարկիոն, Զութորիս, 60
 եւ համարեն միախորհք ևոցին, չորրորդ ժողովն. ա-
 մեն.

Creed which the holy Fathers at Nicea formulated: We believe in one God, the Father almighty, maker of heaven and earth, of things visible and invisible: All the heathen are rebuked and answered, who say there are many gods: and in one Lord Jesus Christ the Son of God begotten of God the Father, as only-begotten, i. e. from the essence of the Father: The Chalcedonian council is censured and rebuked, which says there are two natures in Christ: God of God, Light of Light: Paul of Samosata is rebuked, who says that Jesus was a man: very God of very God, begotten and not made, the same [being] of the substance of the Father: Arius is rightly condemned, who said that the Son was not begotten from the substance of the Father but was made: by whom all things in heaven and on the earth were made, both visible and invisible: who for us men and for our salvation came down from heaven, was incarnate, was made man, [and] was perfectly conceived of the holy Virgin Mary by the Holy Spirit: The impious Nestorius is condemned and censured, who said it was an ordinary man born from the Virgin: from whom he received a body, spirit, and mind, and everything which pertains to a man: The accursed Apollinarius is condemned and rebuked, who says [that] the body is from the Virgin but the spirit and mind he did not take [from her]. Eutyches is also condemned, who said he had the body from heaven but not from the Holy Virgin: truly and

not in imagination: *The accursed Mani is condemned and Marcion and Bardesanes, who said in appearance and in imagination, and in a likeness the Son of God appeared in the world: he suffered, was crucified, was buried, [and] rose on the third day: The council of Chalcedon is condemned and the Tome of Leo, which said that there was one who suffered and another who rose: coming into heaven in the same body, he sat down on the right hand of the Father; he will return in the same body in the glory of the Father to judge the living and the dead, whose kingdom shall have no end: Against the Jews and heathen and other heresies, who say the body is from the sun so that it should be honored:*⁹ and we believe in the Holy Spirit, uncreated and perfect, who spoke in the law and in the prophets [and] in the gospels, who descended on the Jordan, who proclaimed the messenger, and dwelt in the saints: *Macedonius is condemned and censured, who said that the Holy Spirit is inferior to the Father and the Son: we believe in this one Catholic and Apostolic Church: They said it was impossible to receive other than the council of the Nicene church: in one baptism [and] repentance [and] the pardon and remission of sins: Marcion is condemned, who instituted triple baptism,*¹⁰ *but many also despise this and even many who were baptized often in the Jordan,*¹¹ *because it is impossible for those who are baptized to be baptized again according to the Scriptures: in the resurrection of the dead, in the eternal judgment of spirits and bodies, in the kingdom of heaven and in eternal life: Let them be ashamed and confounded and repentant, Mani and Marcion and Theodos*¹² *and the archontikoi and others,*¹³ *who do not expect a resurrection to judgment; but those who say there was a time when the Son was not, or there was a time when the Holy Spirit was not, or that they came out of nothing, or say that the Son of God or the Holy Spirit are of another substance and that they*

⁹ The Jews here intended are undoubtedly the so-called Heliognosti or Deinviactiaci, Philaster, Div. haer. liber, 10. The heathen are evidently Zoroastrians.

¹⁰ Epiphanius, Haer. 42, 3, 6 (see A. von Harnack, Marcion [Texte und Untersuchungen 44], p. 175). This detail is given by Eznik iv. 16 (Schmidt's transl., p. 204).

¹¹ Probably the Hemerobaptists; cf. Epiphanius, Haer. 17.

¹² Cf. Clement of Alexandria, Strom. vii. 106, 4.

¹³ Cf. Epiphanius, Haer. 40, 8.

are changeable and alterable, those the Catholic and Apostolic Church condemns: *These are condemned, Sabellius, Photinus,*¹⁴ *Valentinus, Porphyry,*¹⁵ *Marcion, Zouthoris,*¹⁶ *and all who think with them [and] the Fourth Council: Amen.*

¹⁴ Photinus, the follower of Marcellus of Ancyra; cf. Epiphanius, Haer. 71.

¹⁵ Porphyry, patriarch of Antioch A.D. 404–413; see Dictionary of Christian Biography, IV, p. 443.

¹⁶ Can this be a corruption of Zarathustra? Cf. note 7 above; on the wide variety of confusion over this name see A. V. Williams Jackson, Zoroaster the Prophet of Ancient Iran, New York, 1899, pp. 12 f.

Harvard Divinity School

An Armenian Version of Athanasius's Letter to Epictetus

Author(s): Robert P. Casey

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 26, No. 2 (Apr., 1933), pp. 127-150

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1508184>

Accessed: 31-03-2015 20:23 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

AN ARMENIAN VERSION OF ATHANASIUS'S LETTER TO EPICTETUS

ROBERT P. CASEY

UNIVERSITY OF CINCINNATI

THE following Armenian text of Athanasius's Letter to Epictetus is found in two manuscripts of the Mechitarists at Vienna:¹

A. Cod. 629, ff. 66a–73b, 19th century, notragir, copied from an 18th century archetype at Ispahan.

B. Cod. 648, ff. 102b–105b, paper, 14th century,² bolorgir, without word division and badly worm-eaten.

The version is different from that published by Tajezi,³ and belongs to an Armenian corpus of Athanasian writings compiled early in the eighth century.⁴ I have added a collation with Ludwig's edition of the Greek,⁵ but have deliberately refrained from discussing at length its relation to other textual authorities. Before this can be done to advantage a wider study of the

¹ See Harvard Theological Review, XXIV, 1931, pp. 43 ff. This version was apparently printed in 1711 at Constantinople in a rare volume of patristic treatises, containing also Cyril of Alexandria's Scholia on the Incarnation. (See Tajezi, p. 324, n. 7; F. C. Conybeare, Armenian Version of Revelation, London, 1907, pp. 166–167.) Tajezi says that it was made from the Latin, but this is linguistically and historically quite improbable.

² Cf. N. Akinian, 'Eine neuentdeckte Schrift des Katholikos Johannes Odznetzi De Incarnatione Verbi' [in Armenian], in Huschardzan, Festschrift aus Anlass des 100-jährigen Bestandes der Mechitaristen-Kongregation in Wien, Vienna, 1911, p. 336.

³ S. Athanasii Sermones, etc. [in Armenian], Venice, 1899, pp. 324–343. This version is quoted in full in 'The Seal of Faith,' a seventh-century dogmatic catena, published by Karapet Ter-Mekerttschian, Etschmiadzin, 1914 (cf. J. Lebon, 'Les citations patristiques grecques du "Sceau de la Foi,"' Revue d'histoire ecclésiastique, 1929, p. 8), and in part in Sahak's polemic against the Nestorians (Liber epistolarum, Tiflis, 1901, p. 452), composed about the same period, cf. E. Ter-Minassiantz, Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zu den syrischen Kirchen, Texte und Untersuchungen, N. F. XI, pp. 136–137.

⁴ Harvard Theological Review, XXIV, 1931, pp. 53–54, 58.

⁵ G. Ludwig, Athanasii Epistula ad Epictetum (Jena dissertation), 1911.

Greek manuscripts must be made,⁶ the Syriac version⁷ should be published and recollated, and account must be taken of the Latin recently edited by Schwartz.⁸ Tajezi's text should be supplemented by the variants from the 'Seal of Faith,' and an investigation of the textual value of that loose and paraphrastic version must be made.⁹ It will be seen from the collation that the Vienna text offers no consistent agreement with any of Ludwig's manuscripts, and in this respect agrees with Tajezi's version. Unlike the latter, however, it is a smooth, literal rendering of the Greek, presenting no special difficulties to the collator.

⁶ *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft*, 1931, pp. 49 ff.

⁷ British Museum Add. 14557, parchment, 7th century, pp. 154-161; Wright, *Catalogue of the Syriac Manuscripts in the British Museum*, II, p. 719. A collation by Hilgenfeld and Lietzmann was used by Ludwig, p. 44. My thanks are due the British Museum authorities for photographs of the manuscript.

⁸ E. Schwartz, *Acta conciliorum oecumenicorum*, I, 5, pars altera, pp. xvii, 321 ff.

⁹ I hope shortly to publish a study of Tajezi's version.

Նորին սրբոյ Աթանասի առ Եպիկտետոս Եպիսկոպոսն
Կորնթացւոց, յաղագս ուղղափառ հաւատոյ, ընդդէ-
մադրութիւն սակս յարուցելոց ոմանց հաառակ ճշմա-
րիտ սրբոյ հաւատոյս:

1. Ես այսպէս վարկանէի, եթէ ամենայն ընդունայ-
նաբանութիւնք բոլորիցս, որչափ եւ իցեն հերձուա-
ծողք, լռեալ դադարեցին ի լինել մեծի ժողովոյն
Նիկիայ, քանզի որ 'ի նմա <ի> հարցն ըստ աստուածե-
ղէն գրոց խոստովանեալ եղեւ հաւատ, բաւական էր առ 5
'ի վանումն ամենայնից ամբարշտութեանց և ի հաս-
տատութիւն որ ի Քրիստոսն բարեպաշտ հաւատոյս:
Քանզի սակս այսորիկ և այժմ ի զանազան տեղիս
եղեալ ժողովոց ի Գալլեայ և ի Սպանիայ եւ ի մեծն
Հռովմ, բոլորից ի միասին գումարեալք, զայնոսիկ, որ 10
ի ծածուկն զԱրիոսին խորհին, զՕքսէնտիոս ասեմ և
զՄեդիոդանացիս եւ զՈւրսակսէս և զՎաղէնտինոս և
զԳայիոս Սպանիացի, ամենայն միաբանութեամբ, որ-
պէս առ ի միոյ հոգւոյ շարժեալք, նզովեցին և գրե-
ցին ամենայն ուրեք յաղագս այսպիսեացս ոյք զմտաւ 15
ածիցեն իմանալ ինքեանց անուանս ժողովոց, և ոչ մի'
<ի> կաթողիկէ եկեղեցւոյ ժողով անուանել, բայց
միայն զեղեալն ի Նիկիայ, յաղթող գոլ ամենայն հեր-
ձուածոց և մանաւանդ Արիանոսաց, վասն որոյ և ժո-
ղովն իսկ եղեւ: Զիա՞րդ ապա յետ այսորիկ և զայս- 20
չափ իրաց գրել և յուզել ոմանք ձեռնարկեն: Իսկ արդ

Title եպտիտ A եպպետի B, cf. Liber Epistolarum p. 452. 26 եպիկտիդոն
and էպիկտիմոն, էպիէտսիթոն of Tajezi's mss., Tajezi p. 324 n. 1.
Եպիսկոպոս A

The title in B is very defective owing to mutilation of the page: Նորին ա ...
ա եպպե¹¹¹տի Աղեքս... եպն Կորնթուցւոց յղդ ... սակս յարուցելոց ոմ ...
հաւատ...

յարուցելոյ A

Կորնթուցւոց B

1 վար<կանէ>ի pag. mut. B

2 իցե<ն> pag. mut. B հերձուածոց B

3 լռել B

4 om որ A աստուած<եղ>էն pag. mut. B

5 խոս<տո>վան pag. mut. B

է<ր> pag. mut. B

6 վ<ան>ում<ն> pag. mut. B

<ամե>նայնից pag. mut. B <հաստա>տութիւն

pag. mut. B

7 <ի> pag. mut. B

9 Գալլեայ B Գալլիկայ A

om եւ B bis

10 Հռոմ B

13 Սպանացի B

14 om ի B

20 այսչափ B

եթէ յԱրիանոսացն իցեն, ոչինչ է սքանչելի, քանզի
զհակառակ ինքեանց գրեալսն անգոսնեցին, զոր օրինակ
հեթանոսք լսելով ի մէնջ թէ կուռք հեթանոսաց ոսկի և
արծաթ են, գործք ձեռաց մարդկան, յիմարութիւն 25
կարծէին զյաղագս խաչին վարդապետութիւն: Ապա
եթէ ի կարծելոցն ուղիղ հաւատալ և սիրել զառ ի հարցն
Ժանուցեալսն զոն ոյք ի ձեռն բազմախուզութեանն
անդր ի նա չրջել կամեալք, ոչ այլ ինչ առնեն բայց ըստ
գրեցելումն ընկերին արբուցանեն հրապոյրս պղտորս, 30
բանակուռեալք յոչինչ պէտս առ ի կործանումն լսողաց:

2. Զայս այսպէս <գրեմ>, հանդիպեալ որոց առ ի
քումմէ աստուածպաշտութենէդ ձեռ<ա>գործեալ գրե-
ցելոցն զոր ոչ պարտ էր գրել, որպէս զի մի՛ ինք յիշա-
տակ սոցա զկնի այսոցիկ լինիցի: Քանզի ո՞վ ոք իսկ 35
լուաւ զայսպիսիս ուրեք կամ ո՞վ որ ուսոյց կամ ու-
սաւ, վասն զի «օրէնք», ասէ, «ի Սիոնէ ելցէ և բան
Տեառն յերուսաղէմէ»: Իսկ այս հուր դառնութեան
ուստի՞ ել, կամ ո՞ր դժոխք զգայուցին միասնական
ասել զառ ի Մարիամայ մարմինն՝ բանի Աստուածու- 40
թեան, կամ թէ բանն ի մարմին և յոսկերս և ի մազ
չրջեցաւ և ի բոլոր իսկ մարմին և այլայլեցաւ յիւրմէ
բնութենէ: Ո՞վ իսկ լուաւ յեկեղեցւոյ կամ բնաւ իսկ
ի Քրիստոնէից՝ եթէ դրութեամբ և ոչ բնութեամբ
մարմին զգեցաւ Տէր. կամ ո՞վ այսչափ ամբարշտեաց, 45
որպէս զի ասել միանգամայն և խոկալ՝ իսկ եթէ նոյն
ինքն համարնականն Հօր Աստուածութիւն թլփատե-
ցաւ և անկատար ի կատարելութենէ եղեւ, և կամ որ ի

27 կարծեալացն B սիրելն B զառ] առ B

28 գոն] գոլ A բազմախուզութեանն> pag. mut. B

29 <անդր...ինչ> pag. mut. B <բայց...ընկերին> pag. mut. B

30 պղտորս> pag. mut. B

31 բանա<կուռեալք> pag. mut. B

32 զ<այս> pag. mut. B <ա>յսպէս pag. mut. B om որոց B <աստ-
ուա>ծպաշտութենէդ pag. mut. B աստուածսիրութենէդ A

33 գրեցելոցն B 34 էր պարտ B յեշատակ B

35 om զկնի B լի<նից>ի B om ոք իսկ B

36 զայսպիսիս B <ուրեք> pag. mut. B

37 <ասէ> pag. mut. B Սիւղնէ A

38 om այս հուր դառնութեան B

39 om կամ B զայրեցին B ասել միասնական B

40 Մարիամայն A մար<մ>ինն pag. mut. B 48 եղեալ B

փայտին բեւեռեալ ոչ մարմինն էր, այլ բոլորակեր-
 տողն բնութիւն իմաստութեան: Ո՞վ իսկ լսելով՝ եթէ 50
 ոչ ի Մարիամայ այլ առ ի ինքեանն բնութենէ չըջեալ
 արար իւր չարչարելի մարմին բանն Աստուծոյ, կամ
 ո՞ր Քրիստոնէի է ասել զայս. կամ ո՞վ զանաստուածս
 զայս իմացաւ զամպարչտութիւն, իբր սոսկ միայն
 զմտաւ ածել և ասել՝ թէ որ ի Մարիամայ գոլ ասէ զտի- 55
 րականն մարմին, ոչ ևս երրորդութիւն այլ չորրոր-
 դութիւն յԱստուածութեանն իմանայ, որպէս զի վասն
 այսորիկ որք այնպէսն խորհին բնութեան երրորդու-
 թեանն ասել զմարմինն զոր զգեցաւ փրկիչն: Ո՞ւստի
 դարձեալ փոխեցին ոմանք հաւասար կանխասացելոցն 60
 ամպարչտութիւն, իբր զի ասել՝ ոչ կրսեր գոլ զմար-
 մինն բանի Աստուածութեանն, այլ մշտնջենաւորա-
 կից գոլ մարմնոյ յարամիչտ, որպէս թէ առ ի բնութե-
 նէ իմաստութեան ցուցելոյ: Ո՞րպէս իսկ բնաւ յուզել
 իշխեցին ասացեալքն Քրիստոնեայք՝ թէ որ առ ի Մա- 65
 րիամայն յարաջեկեալ Տէր որդի բնութեամբ և էութե-
 թեամբ է Աստուծոյ, իսկ ըստ մարմնոյ ի զաւակէ
 Դաւթի է ի մարմնոյ սրբոյն Մարիամայ: Ո՞յք ապա
 այնպէս իշխեցին յանդգնել որպէս զի ասել՝ զՔրիստոս
 մարմնով խաչեալ և չարչարեալ ոչ գոլ Տէր և Փրկիչ 70
 և Աստուած և որդի հօր. կամ ո՞րպէս Քրիստոնեայք
 կամին կոչել ոյք ասենն՝ թէ ի մարդ սուրբ, որպէս առ
 մի ոք ի մարգարէիցն, գալ զբանն, այլ ոչ զնոյն ինքն
 լինել մարդ՝ առնելով մարմին ի Մարիամայ, այլ այլ
 ոմն գոլ զՔրիստոս և այլ զԱստուծոյ որդին և զբանն, 75
 զոր նախ քան զՄարիամ և յառաջ քան զյաւիտեանս որդի
 ելով հօր. կամ ո՞րպէս կարեն լինել Քրիստոնեայք ոյք
 ասենն՝ այլ ոմն գոլ զորդին և այլ զԱստուծոյ բանն ել:

49 բոլորակ(ե)րտաւղն pag. mut. B 50 բնութեան A

51 om այլ A բնութենէ B, del. է man. rec. add.

53 om է B 54 ամպարչտութիւն B om միայն A

58 այնորիկ B այնպէս B երրորդութեան A

61 ամպարչտութեան A om զի A աս(ե)լ...աստուածութեանն> pag. mut. B

62 մշտնջենաւորակից...թէ առ> pag. mut. B

64 իմաստութեան...բ)նաւ pag. mut. B իսկ post բնաւ B

65 om առ B 68 ապա> pag. mut. B

70 խաչեալ եւ> pag. mut. B 72 խոչիլ B

73 գոլ B 75 որդի B 78 ասեն B om գոլ B

3. Այս ամենայն գոյր ի գրեալսն ասացեալ զանա-
զանաբար, ունելով զմի և զնոյն միտս, յամբարշտու- 80
թիւն հայեցեալ և յաղազս այնորիկ յուզեալք զատէին
զմիմեանս մեծաբանեալք ի վերայ հարցն խոստովանու-
թեան որ ի նիկիայ եղեալ: Իսկ ես յոյժ զարմացայ վասն
անսալոյն քոյոյ բարեպաշտութեանդ և զի ոչ դադարե-
ցուցեր զասացողսն այսոցիկ և զբարեպաշտութեանն ա- 85
ւանդեցեր նոցա հաւատ, զի թերեւս լուեալք կամ լուեալք
դադարեացեն կամ ընդդիմաբանեալք որպէս հերձուա-
ծողք կարծեսցին. վասն զի յառաջասացեալքն ոչ ճառելի
և ոչ լսելի են Քրիստոնէից, այլ օտար ամենայն օրինա-
կաւ և յառաքեալականն վկայութեանն և վարդապետու- 90
թեան: Վասն այսորիկ ապա և ես զյաղազս այսպիսեացս
մերկ և յայտնի արարի գրել ի թղթիդ, որպէս զի միայն
լսելով քո տեսցէ զառ ի նոսա ամօթն և ամբարշտու-
թիւն և, թէ պարտ էր, եւս ի ձեռն յոլովից ամբաստա-
նել <և> յանդիմանել զանզգամութիւն իմացողացն զայ- 95
սոսիկ: Այլ բարիոք և բաւական է մինչեւ զայս վայր լի-
նել թղթոյս և մի՛ ինչ աւելի քան զայս գրել, քանզի
այսպէս յայտնաբար զեկուցեալ զվատթառսն առաւել
մերկացուցանել և քննել ոչ է պարտ, զի մի՛ վիճաբա-
նիցն շատախօսութիւն կարծե<ս>ցի: Բայց միայն զայս 100
պատասխանիս առնել առ այնպիսիսն և ասել՝ եթէ շատ
է, զի ոչ է այս կաթողիկէ եկեղեցի և ոչ զայս հարքն ա-
ւանդեցին. այլ զի մի՛ յառաւել լուութենէ մերմէ պատ-

80 զմի՛ զնմին B

81 այսորիկ B

84 բարեպաշտութեանդ՝ աստուածպաշտութեանդ A

85 զբարեպաշտութեան B աւանդեցես B

86 om թերեւս B լուծեալք A լուել B

87 դադարեին A 88 կարծիցին A

89 om ոչ B օրինակաւ + է A 90 առաքեալականն B

91 այսպիսեացն A 92 թղթի A

93 զառ ի ... ամբարշտութիւն non pot. leg. pag. mut. B

94 պար<տ> pag. mut. B էր ... իմացողացն non pot. leg. pag. mut. B
ամբաստանեալ յանդիմանեալք A

95 <զ>այսոսիկ pag. mut. B

96 <եւ> pag. mut. B է ... վայր non pot. leg. pag. mut. B

97 զ<այս գրել> pag. mut. B 98 զվատթարն A

100 շատխաւսութիւն կ>արծիցի pag. mut. B

101 առ<ն>ել pag. mut. B 102 զայս post հարքն A

103 առաւել A om մերմէ B

ճառս անամօթութեան իւրեանց կարկատեսցեն գտիչքն
չարեաց, բարիոք է սակաւ և սուղ ինչ առ ի յաստուա- 105
ծեղէն գրոց յիշատակել. զի զէթ այսպէս պատկառեալք
լուեալ դադարեսցեն յաղտեղի այնոցիկ խորհրդոց:

4. Ո՞ստի է ձեզ ասել՝ ո՞վ աշխատիքդ, միասնա-
կան գոլ զմարմինն բանի աստուածութեանն. քանզի 110
բարիոք է աստուատ սկսանել, զի զայսոսիկ ծանուցա-
նելով անպիտան գոլ և այլն ամենայն այնպիսի ցուցցի:
Արդ յաստուածեղէն գրոց ոչ է գտանել, քանզի զԱստ-
ուած ի մարդկեղէն մարմնի լինել ասեն. այլ և հարքն
ժողովեալք ի Նիկիայ ոչ զմարմինն այլ զորդին ասացին
միասնական հօր և զնոյն ասացին ի բնութենէ հօր. իսկ 115
զմարմինն ի Մարիամայ ասացին գոլ դարձեալ ըստ
գրոց: Իսկ ապա թէ ուրանայք որ ի Նիկիայ ժողովն,
որպէս հերձուածողք զայդ ի ներքս մուծանէք. ապա
եթէ կամիք որդիք հարցն լինել, մի՛ ինչ աւելիս խոր-
հիք քան զոր նոքայն գրեցին: Քանզի անտեղիս ըզ- 120
ձեզ աստուատ է տեսանել՝ զի եթէ միասնական է բանն
մարմնոյն, յերկրէս ունելով զբնութիւնն, և միասնա-
կան ահա է բանն հօր ըստ հարցն խոստովանութեան,
միասնական ապա ուրեմն է և ինքն հայր մարմնոյն եղե-
լոյ յերկրէս: Եւ զի՞ ևս անգոսնէք զԱրիանոսսն ասելով՝ 125
զՏէրն ստացուած, ասելովդ ձեզ՝ զՀայր միասնական
ստացուածոյ և այլ <ի> ամպարչտութիւն յեղափոխեալ
անկայք ասելով՝ ի մարմին և յոսկերս և ի ջիւս և ի
բոլոր իսկ մարմնոյն բնութիւն յեղափոխել բանին և այ-

104 կատարեսցին գտիչն A

106 յիշատեալ A

109 աստուածութեան A

110 աշոսիկ A

112 աստուածեղէն A

114 զորդի A

115 om եւ զնոյն ... հօր B

119 <կամիք որդիք> pag. mut. B լինել + եւ B աւելի B

120 քանզի] վասն զի B 121 om է A

122 մարմնոյ A յերկրէս] յերկուս A 123 om ահա B

124 om ապա A է + ապա B մարմնոյն] pag. mut. B եղեղոյ ...
անգոսնէք non pot. leg. pag. mut. B

125 զԱրիանոսն B

126 զՏէրն ... ձեզ non pot. leg. pag. mut. B

127 <ստացուածոյ> pag. mut. B <ամպարչտութիւն> pag. mut. B

128 <անկայք ասելով> pag. mut. B om և ի ջիւս B

129 բնութիւն] pag. mut. B յեղափոխել] փոփոխել A <յե>ղափոխեալ B
այլայլիլ B

լայլել յիւրմէ բնութենէն. քանզի ժամ է ձեզ յայտնա- 130
պէս՝ ասել յերկրէս զնա գոլ, վասն զի յերկրէս է ոսկե-
րաց և բովանդակ մարմնոյս բնութիւն: Իսկ ապա ո՞վ
այսչափ անզգամ, իբրեւ զի և ընդ ինքեան մարտնչե-
լով, վասն զի միասնական ասել զբան մարմնոյն այլ առ 135
այլ նշանակէ. իսկ ի մարմին փոփոխել նորին բանին
փոփոխումն երեւութեալ: Եւ ո՞վ ապա ձեզ անսայցէ,
միայն և ճառելով զայսքան և զբոլոր հերձուածս առա-
ւել յամբարշտութիւնս խոտորեցայք. զի եթէ միասնա-
կան է բանն մարմնոյն, աւելի է Մարիամայ յիշատակ
և պէտք, կարելի եղեալ և յառաջ քան զՄարիամ գոլ 140
մարմնոյն, որգունակ գոյ և բանն: Եթէ բնաւ ըստ ձեզ
միասնական է մարմնոյն, զի՞ իսկ բնաւ պէտք էին բանին
գալստեան, զի զինքեան միասնական զգեցցի կամ փո-
փոխեալ յիւրմէ բնութենէն մարմին լի[նի]ցի. զի ոչ է 145
թէ զինքն աստուածութիւնն առնու, իբրեւ զինքեան մի-
ասնական զգեցցի. քանզի ոչինչ մեղաւոր այլոց մեղաց
փրկութիւն եղեալ բանն, զի ի մարմին փոփոխեալ՝
զինքն յաղազս իւր մատուցէ պատարագ և փրկեսցէ
զինքն:

5. Այլ ոչ է այսպէս, քաւ և մի՛ լիցի, քանզի «զգա- 150
ւակէն Աբրահամու բու[ւ]ն հարկանէ», որպէս ասաց
առաքեալ, ուստի պարտ էր ըստ ամենայնի եղբարց
նմանել և առնուլ զնմանն մեր մարմին: Վասն այսորիկ
ապա ճշմարտապէս յորջորջեցաւ Մարիամ, զի ի նմանէ
զայս առցէ, որպէս զի իւր ինքեան յաղազս մեր զնա 155
մատուցէ. ուստի վասն այսորիկ մարգարէացաւ Ե-
սայիաս ասելովն, «ահա կոյս յղասցի և ծնցի որդի» և

131 վասն զի յերկրէս pag. mut. B

132 մարմնոյս pag. mut. B <բնութիւն> pag. mut. B <իսկ> pag. mut. B
ով + է A

133 <մարտնչելով pag. mut. B 137 բոլոր A

138 յամբարշտութիւն (sic) A

143 զինքեանս B կամ] այլ A

144 բնութենէ B է թէ զինքն] էր և զի ինքն A

146 այլոցս A om մեղաց A 147 ի supra lin. B

150 զայսպէս pag. mut. B 151 Աբրահամէ B

155 որպէս] որ B

156 ուստի վասն այսորիկ մարգարեացաւ pag. mut. B

157 ասելով A յղասցի> pag. mut. B <և ծնցի որդի> pag. mut. B

Գարբրիէլ առաքեցաւ առ նա, ոչ որպէս առ սոսկ կոյս՝
այլ խօսեալ առն, զի և առ ի խօսմանէն ցուցցէ զՄար-
իամ ճշմարտապէս մարդ ել. և զծնունդն յիշատակելով 160
գրոց և ասելով՝ Թէ պատեաց ի խանձարուրս և երանէին
ստինքն որով կաթնասուն եղեւ և մատուցաւ պատա-
րագ, որպէս բացողի զարգանդ ծնողին: Այս ամենայն
էին ցոյցք ծննդեան կուսին և Գարբրիէլ իսկ գուշակու-
թեամբ աւետարանեաց նմա ասելով. ոչ պարզաբար՝ 165
«որ ծնանելոցն է ի քեզ», զի մի՛ արտաքուստ մուծեալ
ի նմա մարմինն կարծեսցի, այլ «ի քէն», զի ի նմանէն
բնութեամբ ծնեալ հաւատասցի: Յայտնապէս և այսու
զբնութեանն զեկուցանելով, որպէս անկարելի գոլ
կուսի բերել ստորաթորմամբ կաթն, ոչ ծնիցելոյ. և 170
անկարելի ել դարձեալ կաթամբ կերակրել մարմնոյ, և
ի խանձարուրս պատել, ոչ նախնի բնութեամբ ծնի-
ցելոյ: Սա եղեւ ութօրեայ թլփատեալ, զսա Սիմէոն ի
գիրկս ընկալաւ, սորա եղեալ մանուկ, աճեաց տասն և
երկից եղեալ ամաց և հասեալ յերեսներորդ ամ: Քանզի 175
ոչ որպէս ոմանք կարծեցին, նոյն ինքն բնութիւն բանին
փոխեալ թլփատեցաւ, անայլայլելի գոլով և անփո-
փոխելի, ասելով իւր իսկ փրկչին, «տեսէք զիս, զի ես
նոյնս եմ և ոչ այլայլիմ», և Պօղոսի դարձեալ, «Յիսուս
Քրիստոս երէկ և այսօր նոյն ինքն և յաւիտեանս»: Այլ 180
ի թլփատեալ մարմնի և ի բարձրեալ և ի կերակրեալ
և յաշխատեալ և ի փայտի բեւեռեալ և չարչարեալ էր
անախտ և անմարմին բանն Աստուծոյ: Սա է որ ի գե-
րեզմանի եղաւ, յորժամ երթեալ քարոզեաց որոց ի
բանդի հոգւոցն, որպէս ասաց Պետրոս, 185
6. որ և մանաւանդ ծանուցանէ <անմտութիւնն>

158 <ա>ռ pag. mut. B <կոյս այլ> pag. mut. B

159 <խ>աւսեալ B ց<ու>ցցէ զՄարիամ pag. mut. B

163 բացողի A

164 ծնողի A

164 գգուշութեամբ B

166 մուծեալ + որ A

167 նմա] նա B կարծիցի A B

168 ծնեալ + լինի B աստ A

172 նախկի (sic) A B

173 Սիմէոնի A

175 երկից B

178 om զիս B

179 նոյն A

180 յաւիտեան B

181 om և՛ B om ի ante կերակրեալ A

182 բեւեռեալ A

183 անմարմին + է A

184 om որոց B

ասացելոյն յոսկերս և մարմին յեղաշրջել զբանն. զի թէ
այս էր, ոչ էին պէտք գերեզմանի, զի ինքն թերեւս եր-
թայր նոյն իսկ մարմինն քարոզել որոց ի դժոխս հոգ-
ւոց: Արդ ինքն ահա ոչ չոգաւ քարոզել, քանզի զմար- 190
մինն պատեալ Յովսեփայ կտաւովք և եդ ի նորում
գերեզմանի իւրում. և ցուցեալ եղեւ բոլորից՝ թէ ոչ
մարմին էր բանն: Եւ սա յարուցեալ ի մեռելոց Թովմաս
չօչափեաց և ետես ի նմա զնշան բեւեռացն որոց համ-
բեր<էր>: Իսկ բանն տեսանելով բեւեռեալ յիւրում 195
մարմինն, կարող գոլով արգելուլ, ոչ արգել<ոյր>, այլ
և իւրացուցանէր զմարմնոյ իւրոյ որպէս զիւր բան
անմարմինն: Ուստի և մարմնոյն չարչարելով առ ի
սպասաւորէն, որպէս իւր չարչարեալ ասէր, «զի՞ հար-
կանես զիս», և անչօչափելի գոլ ըստ բնութեանն հա- 200
մայն ասէր, «զթիկունս իմ ետու ի հարուածս և գերեսս
իմ ոչ դարձուցի յամօթոյ թքանելոց»: Քանզի զոր ինչ
մարդկեղէնն չարչարիւր մարմին բանին, զայս ընդ
նմին գոլով բանն ի վեր իսկ յինքն վերաբերէր, զի մեք
բանի աստուածութեանն հաղորդել կարացուք: Եւ 205
գոյր յոյժ հրաշափառ զի ինքն էր որ չարչարիւրն և
որ ոչն չարչարիւր. չարչարելովն՝ քանզի իւր ինքեան
չարչարիւր մարմինն և ի նմին ի չարչարելումն էր, իսկ
անչարչարելովն՝ զի բնութեամբ Աստուած ելով բանն՝
անչարչարելի է: Եւ ինքն անմարմինն էր ի չարչարելի 210
մարմինն և մարմինն ունէր յինքեան զանչարչարելին
բան, ջնջիչ տկարութեան նորին մարմնոյն: Առնէր
զայս և լինէր այսպէս, զի զմերսն իւր ընկալ<եալ> և
մատուցեալ ի զենումն ջնջեալ ապականեսցէ և այնու-

187 ասողացն B ասացողացն A ի մարմին B

188 <ինքն> pag. mut. B

189 <նոյն իսկ մարմինն> pag. mut. B

190 չոգաւ A 191 նորում] նոր B

193 om և B

195 զբանն B բեւեռեալ post մարմինն B

196 մարմինն B 197 om և A

199 զի] ընդէր B 202 Թքանելոյ A Թքանեկեաց B

203 զայս] զայն B 206 չարչարիւր B

207-208 չարչարիւր bis A 208 մարմին B om իսկ B

209 անչարչարելի B

210 անմարմին B om ի ... ունէր B

213 om իւր A ընդալ B ընկալ A

հետեւ զիւրայովքն պարապատեալ զմեզ արասցէ զոր 215
առաքեալ ասէ, «պարտ է ապականութեանս այսմիկ
զգենուլ զանապականութիւն և մահկանացուիս այսմ
զգենուլ զանմահութիւն»:

7. Ոչ դրութեամբ և եղեալ այս, քաւ և մի՛ լիցի՛, 220
որպէս ոմանք կարծեցին, այլ ճշմարտութեամբ եղեալ,
զի մարդ լինելով փրկչին բոլորի մարդոյս փրկութիւն
եղեւ: Քանզի թէ դրութեամբ էր ի մարմնի բանն ըստ
նոցա, — դրութեամբ ասացեալն երեւոյթ լուկ էն — և
գտանի կարծեօք լինել փրկութիւն և յարութիւն մարդ-
կան ըստ Մանիքէականն ամպարչտութեան. այլ ոչ 225
գոյր երեւոյթ փրկութիւն մեր, և ոչ մարմնոյ միայն
այլ բովանդակ իսկ և բոլոր մարդոյս, անձին և մարմ-
նոյ, եղեւ փրկութիւն ճշմարտապէս նովին բանին:
Մարդկան ապա բնութիւն գոյր որ առ ի Մարիամայն
ըստ աստուածութեան գրոց, և ճշմարիտ էր մարմինն որ 230
փրկչին. և ճշմարիտ վասն զի մեր իսկ էր, քանզի
քոյր մեր էր Մարիամ, քանզի ամենեքեան յԱդամայ
եմք: Եւ այսոցիկ ոչ <ոք> կարէ ընդդիմակալ լինել, յի-
շելով զոր գրեացն Ղուկաս՝ զի յետ յառնելոյն ի մեռե-
լոց, կարծելով ոմանց ոչ նոյն ինքն ի մարմնին որ առ ի 235
Մարիամայ տեսանել զՏէրն այլ փոխանակ այսորիկ
հոգի տեսանել, ասաց, «Տեսէք զձեռս իմ և զոտս՝ զի
ես նոյն եմ, շօշափեցէք զիս և տեսէք՝ զի ոգի մարմին
և ոսկերս ոչ ունի, որպէս զիսս տեսանէք զի ունիմ». և
զայս ասացեալ եցոյց նոցա զձեռս և զոտս: Ուստի և 240
յանդիմանել կարեն ոյք իշխեցինն <ասել> ի մարմին և
յոսկերս չրջել զՏէր, քանզի ոչ ասաց՝ եթէ որպէս զիսն
տեսանէք մարմին և ոսկերս լեալ, այլ թէ ունել զի մի՛
նոյն ինքն ահա բանն յայն չրջեալ կարծեսցի, այլ նա

215 զիւրայովքն B պարատեալ (sic) A արացէ A om զոր A

216 ասելով A 219 om և A

221 բոլոր B մարմնոյս B փրկութեան A

223 ասացեալքն A լուկ էն] լուկն (sic) A

224 փրկութեանն A յարութեան A B

226 փրկութեան A 230 աստուածութեանն A

233 ընդդիմասաց A B 234 գրեաց B

236 տեսանելով B

241 կարեն] կարկին B իշխեցին A

242 յոսկերս A om եթէ A զիսս B

ունելով զսա և յառաջ քան զմահն և զլինի յարութեանն 245
 գոլ հաւատացի:

8. Արդ այսոցիկ այսպէս ունելով զցոյցս աւելի է
 յայլսն ձեռնարկել և յայտնել ինչ սակս նոցա, քանզի
 մարմնոյն յորում էր բանն ոչ գոլով միասնական Աս-
 տուածութեան այլ առ ի Մարիամայ ճշմարտապէս 250
 ծնեալ և նոյն ինքն բանն, ոչ փոփոխեալ յոսկերս և
 ի մարմին այլ ի մարմնի եղեալ: Ուստի և առ ի Յով-
 հաննէս ասացեալն՝ եթէ բանն մարմին եղեւ, և զայս
 ունի զմիտս, և որպէս և նորին նմանոյ է զայս գտանել.
 գրեալ է ի Պողոսէ՝ եթէ Քրիստոս վասն մեր եղեւ ա- 255
 նէծք և որպէս ոչ նոյն ինքն եղեւ անէծք այլ զի յա-
 ղազս մեր ընկալլաւ զանէծս, ասի լինել անէծք, այսպէս
 և մարմին լինելով ոչ փոփոխեցաւ ի մարմին, այլ զի
 մարմին յաղազս մեր ընկալեալ եղեւ մարդ: Զի ասելն՝
 թէ բանն մարդ եղեւ ըստ ասացելոցն առ ի Յովելայ, 260
 «Հեղից ի հոգւոյ իմմէ ի վերայ ամենայն մարմնոյ»,
 քանզի և ոչ յանասունս էր խոստումն այլ միայն ի մար-
 դիկ յաղազս որոյ և Տեառն իսկ եղեւ մարդ: Այսորիկ
 ապա բանի զայս ունելով զմիտս, յիրաւի ապա <ը>ստ-
 գըտցեն զանձինս իւրեանց ամենեքեան որք կարծենն յա- 265
 ռաջ քան զՄարիամ գոլ զառ ի նմանէն մարմին, և
 յառաջ քան զնա ունել զմարդկային ոգի բանին, և ի
 նմին նախ քան զգալուստն միշտ գոլ: Դադարեացեն և
 ոյք ասենն՝ ոչ գոլ ընդունակ մահու զմարմինն, այլ
 անմահ ի բնութենէն լինել զայս. զի եթէ ոչ էր մեռեալ, 270
 որպէս իսկ և Պողոս աւանդէր Կորնթացւոցն, զոր և
 ընկալաւն՝ եթէ Քրիստոս մեռաւ ըստ գրոց վասն մե-
 ղաց մերոց. կամ զիա՞րդ իսկ բնաւ յարեաւ, եթէ ոչ
 յառաջ է մեռեալ: Պատկառեսցեն յոյժ և որք զմտաւ
 ածին յանդգնեալք, կարող գոլ փոխանակ երրորդու- 275
 թեանն չորրորդութիւն, եթէ ի Մարիամայ զմարմինն

244 չընել A B

251 ի յոսկերս (sic) A

253 ասացեալ A

256 om և .. անէծք B

260 ասացելոյն B

267 զմարդկայինն A

274 է] էր B պատկարեցան B

247 զցոյցս] գոյս B

252 Յովհաննէաս B

255 om եթէ B

259 մեր յաղազս A

264 om զմիտս B

273 om իսկ B

ասացեալք՝ զի եթէ միասնական ասեմք, ասեն, զմարմինն բանին, մնայ երրորդութիւնն երրորդութիւն, ոչինչ օտար ի ներքս ածելով բանին: Իսկ ապա եթէ զմարդկային ասեմք զառ ի Մարիամայ զմարմինն 280 հարկէ, օտար եղելոյ ըստ բնութեան մարմնոյն և գոլով ի նմա բանին, չորրորդութիւն փոխանակ երրորդութեան լինել յաղագս մարմնոյն յաւելուածոյ:

9. Եւ զայս այսպէս ասելով ոչ իմանան՝ եթէ զինքեանս լինին զրկեալք, զի թէպէտ եւ ոչ ի Մարիամայ 285 ասեն զմարմինն այլ միասնական նոյն ինքն բանին. ոչինչ նուազ, որպէս ունին իսկ ստուգեալ ի միտս իւրեանց, մի արդեօք որպէս խորհելովն այնպէս կարծեսցին, այլ ըստ իւրեանց մտացն ցուցեալք լինին ասել չորրորդութիւն: Քանզի զոր օրինակ որդի ըստ հարցն 290 միասնական ելով հօր, ոչ ինքն է հայր այլ որդի առ հայր ասի միասնական, այսպէս միասնական մարմին բանին ոչ ինքեան բանին է, այլ առ բանն ասի և այլոյ ելով է ըստ նոցա երրորդութիւնն չորրորդութիւն: Քանզի ոչ եթէ ճշմարիտ էն կատարեալ և անբաժանելին 295 երրորդութիւնն ընդունի յաւելուած, այլ ի դոցանէ իմացեալն և զիա՞րդ ապա տակաւին Քրիստոնեայք կամ իցին կոչել, այլ քան զէն Աստուած իմանալով: Դարձեալ և <ի> այլ նոցա միտս զանզգամութիւնն է տեսանել, զի եթէ սակս լինելոյն և ասելոյ ի գիրս առ ի Մարի 300 ամայ գոլ և մարդկային զմարմինն Փրկչին իմանան փոխանակ երրորդութեանն ասել չորրորդութիւն, որպէս յաւելուած եղելոյ մարմնոյն, յոյժ մոլորին, հաւասարեցուցանելով զարարածս արարչին: Եւ զմտաւ ածեալք զկարել աստուածութեանն զյաւելուած ընդու 305 նել, ոչ գիտացին՝ թէ ոչ սակս յաւելուածոյ յաստուածութիւն եղեւ բանն մարմին, այլ զի ի վեր առեալ նորա գործեսցէ զմարմինն, եւ ոչ դարձեալ զի պայծառասցի

276 զի եթէ ի A

279 ի ներքս post բանին B

283 յաւելուածոց A

288 արդեօք] արդեւք B

294 երրորդութիւն A

299 om նոցա B

305 ածեալք] ածել B

277 om զի post ասացեալք A

280 զմարմին A 281 հարկէ] յերկրէ A

284 զինքեանս] ինքեանք A

289 լիցին B

297 om Քրիստոնեայք B

301 զմարմին A

բանն յառաջ եկն ի Մարիամայ, այլ զի մարդկայինս
ազգս փրկեսցէ:

310

Ո՞րպէս ապա կարծեն զ'ի ձեռն բանին փրկեալ զմար-
մինն և կենդանացեալ յաւելուած յաստուածութիւն բա-
նին առնել. մանաւանդ եթէ նոյն իսկ մարդկութեանս
մեծ յաւելուած եղեւ բանին որ առ նա հաղորդութիւն
և միաւորութիւն, քանզի ի մահկանացուէս եղեւ անմահ 315
և շնչաւոր գոլով՝ եղեւ հոգեւոր, և յերկրէս եղեալ՝
ընդ երկնայն ի վեր ել դրունս: Իսկ արդ երրորդութիւն,
և առնելով բանին զմարմինն ի Մարիամայ, է երրոր-
դութիւն, և ոչ յաւելուած ընդունելով և ոչ բարձումն
ինչ. այլ միշտ կատարեալ է և յերրորդութեանն մի 320
աստուածութիւն ճանաչի և այսպէս յեկեղեցւոյ մի
Աստուած քարոզի հայր բանին:

10. Իսկ ապա աստուատ լուեալ դադարեսցեն այսու-
հետեւ որք երբեմն ասէինն՝ զառ ի Մարիամայն յառաջ-
եկեալ ոչ գոլ զնա Քրիստոս, Տէր և Աստուած: Զի եթէ 325
ոչ Աստուած էր ի մարմինն, զիա՞րդ իսկ և իսկ յառաջ-
եկեալ ի Մարիամայ կոչեցաւ իմամնուէլ, որ թարգ-
մանեալ՝ ընդ մեզ Աստուած: Եւ կամ ո՞րպէս իսկ և
Պօղոս, զի եթէ ոչ բանն էր ի մարմինն, Հռովմայե-
ցւոցն զրէր ասելով՝ յորոց և Քրիստոս ըստ մարմնոյ, 330
որ է ի վերայ ամենեցուն Աստուած օրհնեալ յաւիտ-
եանս ամէն: Խոստովանեսցին ապա և որոց յառաջա-
գոյն ուրացեալ զխաչեալն գոլ Աստուած վրիպել, հա-
ւանելով բոլորից աստուածաշունչ գրոց և մանաւանդ
Թովմասու յետ տեսանելոյն ի նմա զնշանս բեւեռացն 335
ասելով՝ Տէր իմ և Աստուած իմ: Քանզի Աստուած և
Տէր փառաց գոլով՝ որդի գոյր յանարգութեան և յան-

308 զմարմին B

309 զմարդկային A

311 փրկել B

314 առ նա] առն A

հաղորդութեան և միաւորութեան A

317 երկնայն] երկինն A

318 առնելով (sic) B

320 om ինչ A

յերրորդութեան A

322 բանին A

323 լուեալ B

324 ասեին A Մարիամայ A

325 om ոչ գոլ ... յառաջեկեալ A

329 բան A էր ante բանն B

մարմինն] մարմին B մարմին + ոչ B

հրոմայեցւոցն B

331 յաւիտեան B

332 om ամէն B խոստովանեցան A

333 վրիպեալ A

334 om բոլորից A

335 տեսանելոյ B նմա] նա A

պատուութեան բեւեռեալ ի խաչին և մարմինն չար-
 չարիւր ձգեալ ի վերայ փայտի. ուստի և ստորաթոր-
 եալ իջանէր ի կողից նորա արիւն և ջուր, տաճար բանին 340
 գոլով լցեալ աստուածութեամբն: Վասն այսորիկ և
 արեգակն իբրեւ ետես զարարիչն իւր թշնամանեալ ի
 մարմնին, ոչ համբերեալ, զճառագայթսն յինքն զըս-
 պեաց՝ առնելով խաւար ի վերայ երկրի. և նոյն ինքն
 մարմինն ունելով բնութիւն մահկանացու՝ յարեաւ ի 345
 վեր քան զբնութիւն մահկանացու ի ձեռն որ ի նմա
 բանին և հանգեաւ յառ ըստ բնութեանն ապականու-
 թենէ, վասն զի զգենլով զ'ի վեր քան <մարդ> զբանն՝
 եղեւ անապական:

11. Իսկ յաղագս դանդաչելոյն ոմանց և ասելոյն՝ 350
 թէ որպէս առ իւրաքանչիւր ոք ի մարգարէսն եղեալ
 բանն, նոյնգունակ որպէս ի միոյ ուրուք ի մարդկանէ ի
 Մարիամայ եկն բանն, աւելի է մերկացուցանել ինչ՝
 յայտնի ունելով զանմտութեանն նոցա ըստգտեանս: Զի
 եթէ նոյնպէս եկն՝ յո՞ր սակս ի կուսէն, այլ ոչ և նա 355
 յառնէ և ի կնոջէ. քանզի այսպէս և իւրաքանչիւր ոք
 ի սրբոցն ծնաւ: Կամ էր վասն այսպէս եկեալ բանին՝
 իւրաքանչիւր ուրուք նոցա մահ ոչ ասի վասն մեր եղ-
 եալ՝ այլ միայն սորայս: Կամ հի՞մ իւրաքանչիւր ու-
 րուք գալով մարգարէիցն՝ բանին միայն ասի գալուստ, 360
 վասն զի միայն որ առ ի Մարիամայն որպէս միանգամ
 ի վախճան յաւիտեանցն եկեալ: Կամ յո՞ր սակս այն-
 պէս գալով նորա, որպէս եկն յառաջին սուրբսն, ամե-
 նեցունցն այլոցն մեռեալք՝ ոչ ևս յարեան, իսկ որ առ ի
 Մարիամայն՝ նա միայն յարեաւ յերրորդ աւուր: Կամ 365
 է՞ր վասն զի թէ ըստ նմանութեան այլոցն եկն բանն՝
 ասի նմա միայն որ ի Մարիամայ իմամանուէլ, որպէս
 մարմնոյն լռութեամբ աստուածութեանն ծնեալ ի նը-
 մանէ. քանզի իմամանուէլ թարգմանի՝ ընդ մեզ Աստ-
 ուած: Կամ է՞ր վասն <զի>, եթէ նոյնգունակ եկն, իւ- 370

342 իւր + ի B

345 om մահկանացու A

354 զանմութեան A

358 om նոցա B

364 om այլոցն B om առ A

369 թարգմանի] բարբոմանի (sic) A

343 ինքն B

348 զ'ի] ի B զբան A

355 կուսէ A

363 ամենեցունց A

365 նա] նմա A

րաքանչիւր ոք ի մարգարէիցն ուտելով և ըմպելով և վաստակելով և մեռանելով՝ ոչ ասի նոյնպէս ուտել և ըմպել և վաստակել և մեռանել։ այլ միայն յայսր վերայ որ առ ի Մարիամայն։ Քանզի զոր ինչ մարմինն նորա չարչարեցաւ, զայս որպէս իւր ինքեան ասի չարչարել, և այլոցն ամենեցունց ասացելոցն՝ թէ ծնան և եղեն։ իսկ որ ի Մարիամայն միայն յաղաքս նորա ասի՝ եթէ բանն մարմին եղեւ։

12. Ուստի ցուցեալ թէ յայլսն ամենեսին յաղաքս մարգարէանալոյն լինէր բանն։ իսկ ի Մարիամայն նոյն ինքն բանին մարմին առնելով՝ յառաջ եկն երեւեալ մարդ, բնութեամբ և էութեամբ բան գոլով Աստուծոյ, իսկ ըստ մարմնոյ ի զաւակէ Դաւթի և ի մարմնոյ Մարիամայ եղեալ մարդ, որպէս ասաց Պօղոս։ Զսա հայր եցոյց ի հոսանսն Յորդանանու և ի լերինն ասելով, «դա է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ»։ Զայս Արիանոսը ուրանան իսկ մեր ծանուցեալ երկրպագեմք, ոչ բաժանելով զորդի և զբանն այլ զնոյն ինքն բանն գիտացեալ գոլ որդի, որով ամենայն եղեւ և մեք փրկեցաք։ վասն որոյ զարմացաք թէ զի իսկ բնաւ ի ձեզ յաղաքս այսպիսի յայտնի և երեւելի իրաց եղեւ բանակրութիւն։ Այլ չնորհք Աստուծոյ, զի որչափ տրտմեցաք հանդիպեալք գրեցելոցն, նոյնչափ ուրախացաք ի վերայ կատարման սոցա։ քանզի հանդերձ միաբանութեամբ յուղարկեցան խաղաղացեալք ի վերայ խոստովանութեան բարեպաշտ և ուղղափառ հաւատոյս։ Զայս ահա և իմ յոյժ յառաջագոյն զմտաւ ածեալ հաւանեցայ զրել ըզսակաւս խոկացեալ, մի՛ գուցէ առ ի լռութենէ փոխանակ ուրախութեան լիցի տրտմութիւն որոց ի միաբանութենէն զպատճառս ուրախութեանն ընձեռեն մեզ։ Աղաչեմ այսուհետեւ նախ և առաջին զքո երկիւղածու-

373 յայժր B

374 om առ B մարմին A

375 ասէ A

376 այլոց A

379 յայլսն] առ այսն B ամենեսեան B

380 Մարիամայ A

382 գոլ B

385 դա] դայ (sic) B

386 զայս] զապա (sic) B

389 գոլով B

391 բանակրութիւն (sic) A

392 յԱստուծոյ A տրտմեցաք] տրտմեցելոյն B om հանդիպեալք գրեցելոցն B

397 հաւանեցոյց B

399 տրտմութիւն in marg. A om B 400 ընձեռին A

թիւնդ և երկրորդ անգամ զլսողսն այսոցիկ հանդերձ
բարի գիտակցութեամբ ընդունել զայսոսիկ, և եթէ ինչ
պակաս գտցի առ ի լրումն բարեպաշտութեանն՝ զայն
ուղղել և ծանուցանել ինձ. իսկ ապա եթէ որպէս ըստ 405
տգէտ եղելոյ բանի կամ կատարելապէս գրել՝ թողու-
թիւն առնել ամենեցունց մերոց յաղագս ասացեալ տը-
կարութեան: Ողջոյն տուր ամենայն եղբարց սրբոց ի
Տէր, ամէն:

401 երկեղածութիւնդ B

403 om բարի B

406 բան ա կամ (sic) B

402 զլսողսդ այդոցիկ A

405 om ըստ A

409 om ամէն B

COLLATION OF ARMENIAN WITH GREEK (LUDWIG'S EDITION)

Title: Of the same St. Athanasius to Epictetus, bishop of the Corinthians, concerning the orthodox faith, a refutation of those who have risen against the truly holy faith.

Ludwig p. 3.1 μέν] 'thus,' probably no more than an emphatic rendering of μέν. Tajezi agrees.

3.1 ματαιολογίαν] plural, so Tajezi

2 συνόδου] 'great synod,' so Tajezi, 'holy synod' Syriac

4 ἔστι] 'was'

4 ἀσεβείας] plural, cf. 3.1, similarly Tajezi

6 διαφόρων γενομένων συνόδων] 'synods occurred in different places.'

Tajezi similarly, եղեն և յայլ ի բազում տեղիս ժողովք, but neither implies an underlying Greek variant.

6 om τε

8 δὴ] և, probably from δὲ λέγω E but is unfortunate in the Armenian since it separates grammatically զՄեղիողանացիս from Օքսէնտիոս; cf. Tajezi զԱւքսենտեայ ասեմ զՄեղիոլենացոյ.

9 Οὐάλεντα] 'Valentinus,' Tajezi Վաղենտեսիս

9 Παννονίας] Both Armenian versions and the Syriac agree in reading 'Spain' for Pannonia.

14 om τότε

14 συνήχθη] եղեւ ἐγένετο (?)

- 3.14 τοῖνον ἐτι] *սպա* 'then,' possibly agreeing with R which omits ἐτι or with BVqMEA which read οὖν and omit ἐτι, though *սպա* is a weak rendering of οὖν.
- 16 εἰ] *բանի* 'for'
- 17 Ἑλληνες] Both Armenian versions and the Syriac translate by 'Pagans'.
- 17 ἀκούοντες + 'from us'
- 17 χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου
- 18 ἡγοῦνται] imperfect
- 18 om θεοῦ with q
- 4.5 om ἡ
- 6 om δέ
- 8 ἤκουσε] present as in Tajezi
- 8 πώποτε ἡ with BVqMEASL and Tajezi
- 9-10 ἐκ . . . Ἱερουσαλήμ] literally 'for the Law, it says, out of Sion will come and a word of the Lord out of Jerusalem.' The order is curiously at variance with the Greek which is more closely followed by Tajezi *զի մեք գիտեմք զգրեալս՝ որ ասէ . «Ի Սիոնէ ելցեն օրէնք և բան Տեառն յերուսաղէմէ»*. The *ասէ* of the Vienna text is, like *զի մեք . . . ասէ* of Tajezi, an addition of the translator, but the text of the quotation in both versions doubtless renders the form found in LS Theod νόμος καὶ λόγος κυρίου.
- 10 ταῦτα] 'this fire of bitterness', cf. Tajezi *սյս հուր բարկութեան*
- 10 ἡ ποῖος with NS Leont. Tajezi, cf. 4.8
- 13 ἤκουσεν] present, cf. 4.8
- 17 ἐν ξύλῳ] *ի փայտին*, possibly ἐν τῷ ξύλῳ with Ep; Tajezi *ի Խաչին*
- 17 om αὐτῇ
- 5.2 ὁ λόγος] 'the word of God,' the addition may equally well have arisen in the Armenian or in the underlying Greek but is unsupported by other evidence.
- 2.3 εἶποι . . . ταῦτα] The Armenian translator appears to have lost the thread of his sentence and, forgetting that he has left a dependent clause suspended in mid-air, concludes 'or who is a Christian to say this?'
- 7 om ἐκ Μαρίας with S
- 8 om δέ
- 8 ἴσῃν . . . προειρημένους] The order in the Armenian is ἴσῃν τοῖς προειρημένοις ἀσέβειαν but may be only the translator's caprice.

5. 10 *αὐτῷ*] The Armenian repeats 'the body'.
 10 *γεγενῆσθαι*] The Armenian repeats the infinitive.
 12 *om μέν*
 12 *τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει*] *ῥῆνιθκωմք և չնիթեամք*, probably *τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ*, although precision in the use of these terms is not always observed. Usually *ῥῆνιθիւն* translates *φύσις*, though it sometimes renders *οὐσία*; *չնիթիւն* can properly render only *οὐσία*. In the present passage Tajezi's version reads *ըստ ῥῆνιթեան* (<և> *չնիթեան* but at Ludwig 17. 19 the Vienna text renders *τῇ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ* by *ῥῆνιթեամք և չնիթեամք*, while Tajezi reads *ըստ ῥῆνιթեան և ըստ չնիթեան*. S omits *οὐσία* and not, as Ludwig says, *φύσει*.
 13 *ἐστι* post *Δαβίδ*
 13 *δέ*] Both Armenian versions omit *δέ* but repeat the preposition.
 14 *om δέ*
 15 *παθόντα καὶ ἐσταυρωμένον*] *ἐσταυρωμένον καὶ παθόντα*
 18 *καί*] *ἀλλά*
 19 *τοῦ θεοῦ λόγον*] *τοῦ θεοῦ υἱὸν καὶ λόγον*. ORNCPQ Ep and Tajezi read *τοῦ θεοῦ υἱόν*, the remaining Greek authorities supported by the Latin read *τοῦ θεοῦ λόγον*. The Syriac reads simply *λόγον*, omitting *τοῦ θεοῦ*, though this is not noted by Ludwig.
 6. 1 *καὶ ἄλλον εἶναι* with ORNEp
 3 *ταῦτα*] 'all this'
 3 *om δέ*
 4 *om δύναμιν* with ORNCPOEp (not S)
 4 *καὶ διὰ*, but joining two sentences in this way is not an uncommon caprice of Oriental translators.
 6 *ἐθαύμασα*] 'greatly wondered'
 8 *ἥ* post *ἀκούσαντες*
 11 *om ἐστιν* with BVqMEACP. (The reading of A *ἐ* post *οῤῥήλημ* must be secondary.)
 11 *ἐκείνων*] *τοιούτων*
 11–12 *om ὡς εἴρηται*
 12 *γυμνῶς πεποίηκα ἐγγραφῆναι* with Ep
 15 *πλέον τούτου*
 16 *ἐπὶ πλεῖον γυμνάζειν*
 17 *om ὡς*
 18 *ἢ τοῦτο μόνον*] 'but only this'
 19 *τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας*] The mss. read a nominative erroneously.
 20 *αἰσχυντον*] *αἰσχυντας* with ACP Theor

7.1-2 *ὀλίγα* ante *ἐκ τῶν*

4 *ἐπῆλθεν*] 'is', doubtless in agreement with ORN which omit
ἐπῆλθεν.

7 *τῶν + θείων* with CPQBVqMEA Theor

8 om *γάρ* with M

8 *ἐν Νικαίᾳ* post *συνελθόντες*

9 om *αὐτόν*

9 *τοῦτον*] *դիսկի* *αὐτόν* (?)

9 *τοῦτον μέν*] The Armenian repeats 'they said'.

10 *ὡμολόγησαν*] 'they said'

11 *ἢ*] 'but'

12 om *καί* ante *ὡς* with Ep a

13 *καὶ γὰρ καὶ*] The Armenian reads merely 'for,' translating
neither *καί*.

14 *ἔξεστιν*] *έστιν*

15 possibly *ὁμοούσιος δὲ καὶ*

15 *λόγος*] The Armenian adds 'is'.

16 *ὁμοούσιος*] The Armenian adds 'then in some way'.

18 *υἶόν*] *κύριον*

18 om *καί*

20 om *καὶ τρίχας*

20 *ὅλον σῶμα*] 'The whole nature of the body'; similarly Tajezi
ի բոլորական ընդհանուր մարմին.

8.1 *φανερῶς εἰπεῖν* with CPQ

2 *γάρ*] The Armenian adds 'is'.

6 om *λοιπόν*

10 om *ἀϊδίως*

10 om *οὖν*

10 om *αὐτός*

11 *τοῦ λόγου τῆς ἐπιδημίας*

11 om *ἢ* with Theor

13 om *καί*

14 *ἀλλ' οὐδέ*] 'for not at all'

15 *εἰς σῶμα τραπεῖς*

15-16 The Armenian translates in the order *προσενέγκη θυσίαν καὶ*
λυτρώσεται ἑαυτόν.

19 om *καί*

20 *ὑπόκειται ἀληθῶς*] 'was truly called.' This reading does not make
particularly good sense, as there is nothing in what follows
to explain the name Mary. Tajezi's version gives a better
meaning, *վասն այսորիկ և անուանէ ճշմարտութեամբ*

զիոյսն Մարիամ՝ մայր, զի ի նմանէ զմերոյ բնութեան
զմարմինն առցէ, 'and, therefore, he rightly calls the Virgin
Mary "mother", for he took from her the body of our nature'.
The most likely explanation appears to be that the original
Armenian translator or his Greek ms. misread καλείται
for ὑπόκειται and that Tajezi's version attempted to improve
the sense by paraphrase. This, however, can only apply if
Tajezi's version is dependent on the Vienna text.

- 21 καὶ ταύτην] 'whence on this account'
21-9.1 προφητεύων ἐδείκνυε] 'prophesied'
9.1 παρθένος + ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν. S completes the quota-
tion, 'and shall call his name Emmanuel'.
1 ἀποστέλλεται] The Armenian has an aorist.
2 οὐχ ἀπλῶς] Both Armenian versions appear to have read ὡς
after ἀπλῶς; cf. Tajezi որպէս արտաբերուի ի կուսէն.
2 om πρὸς παρθένον with P
2-3 ἀνδρὶ μεμνηστευμένην
6-7 γνωρίσματα ante τικτούσης
7 ἀσφαλῶς] 'prophetically' but this may be an error for
ἡκριζοῦθιμα, 'accurately' which is found in Tajezi.
10 om εἶναι
11 καί] 'and again'
14 om καὶ ante ἤυξησε
17-18 τοῦ . . . γραφόντος] 'and again Paul'
21 λόγος τοῦ θεοῦ
21 ἦν] 'is'
21 om αὐτός
22 om καί
10.1 δ + καί
2 om γάρ
4 ἐπορεύθη] οὐκ ἐπορεύθη
4 δέ] γάρ
5 ἐν τῷ Γολγοθᾷ] ἐν νεῷ μνημείῳ αὐτοῦ; cf. Tajezi ի նոր զերեզմանի
ի Գողգոթայ, ἐν νεῷ μνημείῳ ἐν Γολγοθᾷ
6 om ἀλλὰ . . . λόγου
6 Θωμάs post νεκρῶν
8 om καί, but the sentence has been recast in the Armenian.
9 σώματος + αὐτοῦ
10 ἀμέλει + καί
13 ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων with BVqMEACPQL
13 τὸ ἀνθρώπινον] τὸ ἀνθρώπινον σῶμα

- 10.13–14 τὸ ἀνθρώπινον . . . λόγου] There is considerable minor variation in the text here but our version appears to go with A τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἔπασχε τοῦ λόγου. CPQ read τὸ ἀνθρώπινον ἔπασχε σῶμα, while the Syriac appears to presuppose τὸ σῶμα τοῦ λόγου ἔπασχε.
- 15 παράδοξον] ‘extremely remarkable’
- 11.1 τὰς ἀσθενείας] The Armenian has the singular.
- 7 om ὄντως, probably omitted as redundant by the translator.
- 9 φαντασία + μόνον
- 11 ἀσεβέστατον] ἀσέβειαν
- 11 om μὴν
- 11 οὐ + ‘was.’ The addition is almost certainly the translator’s; otherwise the Greek would read ἀλλ’ οὐκ ἦν φαντασία κτλ.
- 13 om ἐν with MCPQ
- 15 om ἦν post δέ
- 15 ἐπειδὴ . . . ἡμετέρῳ] ‘since it was ours’
- 12.2 μὴ + ‘the same’
- 4 om μου . . . ἡλων
- 4 ἐγὼ εἰμι αὐτός] ἐγὼ αὐτός εἰμι
- 7 om πάλιν
- 8 εἰπεῖν] The MSS. omit ‘to say’ but it should probably be supplied, cf. Armenian apparatus.
- 12 ξτι] ἐστι with CPQAN
- 16–17 The Armenian adds ‘and’ after γάρ, before ταύτην, and before καθώς.
- 18 δυνατόν] ἐστι
- 18 om γάρ
- 20 γεγονέναι κατάρα
- 13.2 om καί ante γέγονε with CP
- 2 σάρξ] ἄνθρωπος
- 3 om ἴσον . . . γέγονε. The translator’s Greek may have read ἐγένετο for γέγονε 13.3, making an omission by homoioteleuton
- 5 ἕως] καί
- 5 ἀλλ’ . . . ἐστίν] ἀλλὰ μόνον εἰς ἀνθρώπους, Tajezi and the Syriac read similarly.
- 7 εἰκότως + δέ
- 10 γεγενῆσθαι] ‘to be’
- 13 κατὰ τὰς γραφάς ante ὑπέρ
- 13 ἡ πῶς
- 14 om δέ ante μεγάλως

13. 15 om *γίνεσθαι*
 16 om *εἶναι*
 17 *εἵπωμεν φασίν* with BVqMEA
 14. 3 *γίνεσθαι* with RN
 6 om *ἥ* with ORNCPQEp Theor
 6-7 *μη̇ ἄρα . . . τετράδα.* The Armenian modifies the construction slightly but does not appear to have a variant text.
 10 *αὐτὸς ὁ λόγος*] The Armenian mss. reads a genitive, which is clearly wrong. The error may be an itacism of their archetype or an error of the translator's, — probably the former.
 11 The Armenian repeats 'is said' after *λόγον*.
 11 om *αὐτῶν*
 12 om *καί*
 13 *Χριστιανοί* + 'did they wish to be called'
 15 *ἔξεστιν*] *ἔστιν*
 15. 1 *διὰ τὸ σῶμα*] *τῷ σώματι*
 3 om *καί*
 4 *οὐδὲ πάλιν*
 7 om *ζωοποιήσαντι* with ORCPQS Theor
 7 *γάρ*] *δέ*
 8 om *σώματι* with ORNCPQS Theor Ep Eustath Tajezi
 8 *μεγάλη προσθήκη*
 12 *οὐδὲ δεχομένη*
 16 om *αὐτόν*
 16 om *καί* ante *κύριον*
 16. 2 *ἐξ ὧν* + *καί*
 4 *πειθόμενοι* + *πάσαις*
 7-8 *ἦν . . . σώματι*] 'was unjustly and irreverently nailed to the cross'
 9 om *δέ*
 11 *ἀνεχόμενον*] *οὐ πασχόμενον*
 13 *ἐαυτοῦ*] *θνητῇν*
 17 *ἐγίνετο* + *ὁ λόγος*
 19 om *οὗτος*
 17. 4 *λέγεται* + *ἐπιδημία*
 6 *διὰ τί* + *οὕτως* with ORNCPQEp
 12 *ἀγίων*] *προφήτῶν* with BVqMEA
 13 *ἐσθίων* + *καὶ πίνων*
 14 *αὐτοῦ τὸ σῶμα* with OR. The order of the Armenian is actually *σῶμα αὐτοῦ*, but this is probably due to the translator.
 16 *καί*] *ὅτι*

17.22 om καί

24 ἐπιγινώσκοντες] ἐπαγγέλλοντες

18.10-11 ἀγαθῆς συνειδήσεως

14 μετὰ σοῦ] ἐν κυρίῳ

14 ἀδελφούς + ἁγίους ἀμήν

15-16 om σὲ . . . ποθεινότατε

OXFORD JOURNALS
OXFORD UNIVERSITY PRESS

AN EARLY ARMENIAN FRAGMENT OF LUKE xvi 3-25

Author(s): R. P. Casey

Source: *The Journal of Theological Studies*, Vol. 36, No. 141 (JANUARY, 1935), pp. 70-73

Published by: [Oxford University Press](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23956328>

Accessed: 31-03-2015 20:26 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Oxford University Press is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Journal of Theological Studies*.

<http://www.jstor.org>

wood. The prestige of Cluny, dazzling as for centuries it remained, never completely recovered from the happenings of the year 1119-1120.

WATKIN WILLIAMS.

AN EARLY ARMENIAN FRAGMENT OF LUKE xvi 3-25

A FINAL classification of Armenian manuscripts of the gospels will be complicated by the necessity of collecting fragmentary texts which can be assigned with some assurance on palaeographical grounds to a relatively early date. With the exception of one manuscript in the British Museum which bears the date 633 A.D.,¹ which may go back to its archetype, the earliest dated manuscript of the Armenian gospels is that of the Lazarevski Institute, 887 A.D., and codices of the ninth and tenth centuries are rare.² The Armenians, however, frequently employed in binding the leaves of gospel manuscripts which they had discarded, and some of the oldest specimens of Armenian palaeography are to be found as fly-leaves of much later codices. In this way a considerable body of gospel text has been preserved, the classification and investigation of which will be an indispensable part of a critical edition of the Armenian version.

Two such ancient leaves are bound up in an Armenian gospel manuscript of the Staatsbibliothek at Berlin, Cod. Arm. 8. The manuscript is dated 1432 A.D. and is of paper, but the two parchment fly-leaves are written in a clear, bold *erkarthagir* which suggests a ninth century hand.³ The text includes Lk. xvi 3 *gorcel oc . . . xvi 25 mxifari*. The following is a collation with Zohrab's edition, Venice 1805.

(1)	Lk. xvi	4	<i>arariç: gorceçiq.</i>
(2)		4	<i>liniçim: linim.</i>
(3)		5	<i>tapanaç, par</i> illegible.
(4)		5	<i>iuroy + ew.</i>
(5)		6	<i>Yissown</i> (sic).
(6)		7	<i>darje . . . , al</i> illegible.
(7)		7	<i>çmiwsn.</i>

¹ Add. 19727; cf. F. C. Conybeare 'Catalogue of Armenian Manuscripts in the British Museum' *J.T.S.* xxx p. 361. Merk, who has collated portions of this manuscript, has found that it corresponds in the main with the vulgate text. Cf. A. Merk, *Biblica* iv p. 369.

² Cf. F. Macler 'Le Texte de l'Évangile d'après Matthieu et Marc' (*Annales du Musée Guimet Bibliothèque Études*, xxviii, Paris 1919) p. 2, A. Merk 'Armenische und griechische Palaeographie', *Studi e Testi*, xl p. 4.

³ Cf. N. Karamianz *Verzeichniss der armenischen Handschriften* p. 7; Merk *Armenische und griechische Palaeographie* p. 4.

- (8) 7 *hariwr.*
 (9) 7' *k'or : k'owr.*
 (10) 7 *çorenoy : ew + na.*
 (11) 8 *Tēr.*
 (12) 8 *esn anirawowt'ean, ztnt* illegible.
 (13) 9 *mamonaē.*
 (14) 10 *aniraw + e.*
 (15) 11 *mamonaen.*
 (16) 11 *hawatarim.*
 (17) 12 *yawtari.*
 (18) 12 *tayçē : ta.*
 (19) 12 om. *jez.*
 (20) 13 *oçok' + cařa.*
 (21) 13 *eł'e zminn.*
 (22) 13 *sirē : sirice.*
 (23) 13 *kam zminn.*
 (24) 13 *mecariçē : mecaresçē.*
 (25) 13 *zmiwsn.*
 (26) 13 *arhamarhesçē.*
 (27) 13 *mamonaçi* (sic).
 (28) 14 *ankosēnin : angosnein.*
 (29) 15 *dowk' + ek'.*
 (30) 16 *orēnk'n : awrenk'.*
 (31) 16 *ēk' çovuhan . . ; margar, minčew* illegible.
 (32) 17 *yawrinaç.*
 (33) 17 *miōy : miayn.*
 (34) 18 *šnay : šna.*
 (35) 19 om. *ew* before *aganēr*, added by a later hand above the line.
 (36) 19 *hanap . . , az* illegible.
 (37) 21 *lnowl zorovayn iwr : yagel.*
 (38) 21 *ankanein i i* (sic), repeated at turn of the page.
 (39) 22 add *ew* before *ełew.*
 (40) 22 *hrštakaç* (sic).
 (41) 22 *mcatowwn* (sic).
 (42) 23 *dzoxxsn : dzowxxsn.*
 (43) 23 *ambarjs.*
 (44) 23 om. *zaçs.*
 (45) 23 add *ew* before *etes.*
 (46) 24 om. *ew* before *na.*
 (47) 24 *raķea*, a omitted but added by same (?) hand above the line.
 (48) 25 *mxifari : mhiřari.*

To make the nature of these variants plain to the reader who is not familiar with Armenian, I have numbered them consecutively for discussion and comparison with the Greek text. Nos. (5), (7), (8), (9), (15), (25), (27), (28), (34), (40), (41), (42), (47), (48) are merely cases of alternative or erroneous spelling. Nos. (11), (17), (21), (23), (30), (32), (40), and (43) involve the use or omission of the Armenian definite particles *n* and *s*. (1) presents synonymous equivalents of ποιήσω. (2) substitutes a present indicative for the aorist subjunctive of the Greek and Zohrab. (4) adds *καί* before *ἔλεγεν* with some other Armenian manuscripts¹ and in agreement with the Syriac versions. (10) adds a demonstrative before *λέγει* which is probably a purely Armenian variant. (14) adds *ἐστίν* after *ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος*, a reading which may have arisen in either the Armenian or the Greek. (16) gives a singular form where a plural is required by erroneously omitting the final *k*. (18) substitutes a present for the future *πιστεύσει*. (19) erroneously omits *ὑμῶν* after *δώσει*. (20) adds with some other Armenian manuscripts *οἰκέτης* after *οὐδεὶς* in agreement with the Greek. Zohrab omits under the influence of Mt. vi 24. (22) renders *ἀγαπήσει* with the corresponding future, in agreement with some Armenian manuscripts but against Zohrab. (24) and (26) present alternative grammatical forms. (29) follows the Greek and some Armenian manuscripts in supplying *ἐστέ* after *ὑμεῖς* against Zohrab. (33) reads an adverb (Gr. *μόνον*) for *μίαν*. This may be a corruption from an original *μίσυν*. (35) omits *καί* before *ἐνεδιδύσκετο*, probably inadvertently. (37) reads with some other Armenian manuscripts 'to fill himself' (*χορτασθῆναι*) against Zohrab's 'to fill his belly', which agrees with the Syriac both of the Peshitto and of the Evangelion da-Mepharreshe but not the Palestinian Syriac (*ܡܥܝܐ ܕܠܒܐܝܬܐ*). (39) agrees with some other Armenian manuscripts against Zohrab in rendering *δέ* after *ἐγένετο*. (44) carelessly omits the word for *τοὺς ὀφθαλμούς*. (45) adds 'and' before *ὁρᾷ* with the Syriac. This is indicated by the Armenian and Syriac rendering of *ἐπάρας* by a finite verb. (46) omits *καί* before *αὐτός*, probably carelessly, as there appears to be no other Armenian support.

None of these variants is of intrinsically great value and they may seem hardly worth notice. They are, however, not without importance, for they illustrate the urgent need for a critical text of the Armenian vulgate and display the familiar translational variants within the version and the divided affinities with the Syriac and Greek traditions. In spite of the general uniformity of text prevailing in the known manu-

¹ The phrase, 'some other Armenian manuscripts', refers to various readings noted without indication of their source in Zohrab's apparatus.

scripts,¹ the relatively minor variants found in the oldest manuscripts deserve most careful study and classification. Until this is done little sure progress can be expected in dealing with the larger problems of the history and transmission of the Armenian version.² R. P. CASEY.

GLORIA PATRI: TEXT AND INTERPRETATION

APPARENTLY from the sixth century there have been two forms of the *Gloria Patri* in common use, viz. the two forms which are in use to-day in the Greek and Latin Churches respectively.

These two forms are the same, except that the Greek form has nothing corresponding to the clause: *sicut erat in principio*, which the Gallican Church adopted in the sixth century.

If we confront the Latin with the Greek we see this:—

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ νῦν
 Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto Sicut erat in principio et nunc
 καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 et semper et in saecula saeculorum.

The Latin form, which appears in English dress in the Book of Common Prayer, seems to have won its way in the course of the fifth and sixth centuries throughout the West, except in Spain, where, in the seventh century, the doxology at the end of all the psalms was *Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui Sancto in saecula saeculorum*.

The XIIIth and XVth canons of the Fourth Council of Toledo in 633 give this form of the doxology and make no mention of *sicut erat* . . ., and the same form survived in the Mozarabic Rite (*Missal*, Migne *P.L.* lxxxv 109; *Breviary*, Migne *P.L.* lxxxvi 47 sq.).

The Vth canon of the Second Council of Vaison (the Provincial Council of the Metropolis of Arles) in 529 accepted the *sicut erat* . . . with the object of refuting heresy and on the ground of its use elsewhere—in Rome and in all the East (which must be a mistake), in Africa and in Italy.

This type of doxology, however, runs back very far. The Egyptian anaphoras have ὥσπερ ἦν καὶ ἐστὶν καὶ ἔσται εἰς γενεὰς γενεῶν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων (Brightman *Liturgies Eastern and Western* pp. 134, 180, 190, 233).

A Greek version (Century XV) of the Roman Mass has ὥσπερ ἦν ἐν ἀρχῇ καὶ ἐστὶν καὶ ἔσται καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων in the Introit (*Oriens Christianus* iv 11).

¹ Merk *Biblica* iv p. 356. Cf. R. P. Blake *Harvard Theological Review* xxi p. 307 ff.

² Cf. *J.T.S.* xxx p. 361.

The Armenian Marcionites and the Diatessaron

Author(s): Robert P. Casey

Source: *Journal of Biblical Literature*, Vol. 57, No. 2 (Jun., 1938), pp. 185-194

Published by: [The Society of Biblical Literature](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3259748>

Accessed: 25/02/2014 00:39

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

The Society of Biblical Literature is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Journal of Biblical Literature*.

<http://www.jstor.org>

THE ARMENIAN MARCIONITES AND THE DIATESSARON

ROBERT P. CASEY

BROWN UNIVERSITY

ONE of the best known pieces of early Armenian theological literature is the apologetic and controversial treatise of Eznik of Kolb, bishop of Bagrewand. The work was composed 445–448 A.D. and survives in a single manuscript of the late thirteenth century and has passed through successive editions since the first printing at Smyrna in 1762. Its original title is unknown and its printed divisions rest on critical conjecture, but its general place and purpose are clear enough and an ingenious analysis of both has recently been made by Professor Louis Mariès of the Institut Catholique in Paris. It contains an exposition of Christian theology with special reference to the problem of theodicy and a detailed refutation of the current theological errors with which the author was especially familiar.¹

The fourth book of this work deals with Marcionite theology and begins with a brief exposition of the system to the refutation of which the bulk of the discussion is devoted. Scholars have for the most part been interested in this section as a possible clue to Marcion's own thought, though it has been generally recognized that the system as a whole represents a later sectarian development. The main points of difference between it and the evidence of Tertullian and others who knew Marcion's writings at first hand have been adequately stated by Harnack in his monograph of Marcion.² There remain, however, some critical

¹ L. Mariès, *Le De Deo d'Eznik de Kolb connu sous le nom de "Contre les Sectes,"* Paris, 1924.

² A. Harnack, *Marcion: Das Evangelicum vom fremden Gott (Texte und Untersuchungen, 45),* 2te Aufl., Leipzig, 1924, *372.

problems in Eznik's brief exposition which are worth further consideration and it is proposed here to examine some of these and to direct attention to the system as it stands rather than to its possible implications for earlier stages of Marcionite theology.

Eznik's account contains a description of the powers which control the universe and the way in which the world and man were created and the problem of salvation and its solution. The world is made up of the earth or matter, personified as Hyle, and three heavens. In the topmost of these heavens lives the Stranger, the deity who ultimately saved mankind. In the second lives the God of the Law; and in the third the "hosts" of the God of the Law. Hyle inhabits the earth and is called the Power of the Earth.

The world was made by the God of the Law in union with Hyle, but after it was finished the god returned with his hosts to rule the heaven, leaving Hyle with her sons to govern the earth. After his return, however, he observed that the world he had created was beautiful and it occurred to him to create for himself a man. So he went back to Hyle and said, "Give me of thine earth and of myself I am giving soul, and let us make man in our likeness." Hyle gave him earth and he breathed soul into it and Adam emerged a living and breathing creature and received his name from the fact that he was fashioned from earth. The creator then made Adam's wife and placed them in the Garden and they received his commands as children.

Here difficulties arise, and the first act of the drama of redemption opens. Having made Adam, the creator perceived that he was a noble and worthy creature and considered how he might steal him from Hyle and attach him to himself. He therefore took him on one side and said, "I am God and there is no other and thou shalt have no other god but me. But if thou shouldst have any other god but me, know that thou shalt die." At the mention of death Adam was terror-stricken and began gradually to separate his soul from matter, i. e. to withdraw from Hyle's influence.

Hyle soon observed that Adam no longer heeded her customary advances and realized that she had been betrayed by the

creator. So she said to herself, "The water of the spring has been troubled at the source. What is this? Adam has not yet reproduced and he has been stolen from me in the name of his deity. Since then he has ceased to keep pact with me, I shall make many gods and fill up the world with them so that he may inquire which is God and not find out." She then made many idols which she called gods and the name of the Lord of Creation was lost in the number and his worship neglected in favour of Hyle's creations. This angered the god so much that he seized each soul as it departed from the body and cast it into the pit of hell. Adam was consigned to Gehenna for eating of the Tree of Knowledge and his descendants similarly for 2900 years.³

At this point a new act begins. The Stranger, the good god of the topmost heaven, looked down and observed the torments to which men were subjected and resolved to help them. He therefore resorted to a strategy to beat the God of the Law at his own game and sent his son to earth in the likeness of a servant (Phil 2 7) and in the form of a man. He did all manner of good works, healing the sick and raising the dead, and in this way roused the envy of the Lord of Creation who crucified him. After death he passed into hell and rescued those who were there, because hell was not accustomed to receive the living, and the death of the good god's son was simulated, not real, so that he could break down hell's gates and lead the imprisoned souls to his father in the third heaven. This angered the Lord of Creation greatly and he rent his garment and tore the veil of his temple and darkened his sun and clothed his world in darkness and sat in mourning.

Then Jesus descended again, but this time in the form of his divinity, and accused the Lord of Creation of his death. The god was dismayed as he had not known until then that any other god existed, but Jesus said to him, "I have a case against thee and no one shall judge between us but thine own law which thou has written . . . Didst thou not write in thy Law that he who

³ "Diese Vertauschung von 3000 JJ. mit 2900 kann doch nur aus der Tendenz entsprungen sein, die überlieferten 3000 JJ. auf das Erscheinen Marcions zu deuten mit und nach dessen Auftreten das Weltende kommt." Harnack, *23 n. 1.

kills shall die and they shall shed the blood of him who sheds blood? . . . Now thou hast delivered thyself into my hands so that I may kill thee and shed thy blood as thou didst kill me and shed my blood. For I am more righteous than thou and I have done great kindness to thy creation." And he recounted all the kindnesses he had done. At this the Lord of Creation was confounded, and, pleading ignorance of the Stranger's existence, offered as amends to give Jesus all those who would believe in him to go wherever he wished. Jesus then departed and appointed Paul to proclaim the news that "we are bought with a price (1 Cor 6 20) and that all who believe in Jesus have been sold by the Righteous to the Good God."

However diverse the influences may have been which affected Eznik's polemical discussion of Marcionite theology and practice, there can be no doubt this initial statement was derived in one piece from an anterior source. Eznik himself marks it off by the observation at the close of his exposition that all Marcionites were not familiar with this system, and though all would claim that the Stranger had bought them with a price, some did not know how or why. Furthermore the manner of quotation and the character of the quoted bit is unambiguous. Like Hippolytus and Clement of Alexandria, Eznik attributes the reported theology to the founder of the sect, but quotes it indiscriminately by "he says" or "they say." The sense and sequence of construction is also not perfectly smooth or consistent so that the grammar has sometimes to be understood from the general sense rather than the particular context. Finally there can be no doubt that the charge to Jesus by the Good God is quotation and not summary, for there is a sudden change to direct discourse and the god says, "Thou shalt cure their lepers and quicken their dead and open the eyes of their blind," etc. From these indications it may be assumed that the underlying document was one of those brief but systematic statements of sectarian theology which were popular among Gnostic theologians of the second and third generations and of which there are several examples in Hippolytus V and Irenaeus I.

There can also be little doubt that the language of this source was Syriac. In his introductory essay to Mitchell's edition of

St. Ephraem's *Refutations* Burkitt remarked: "It is very likely that Eznik's account is not so much an original description of the Armenian Marcionites known to him as a translation from some early Syriac writer."⁴ An examination of the Armenian text completely confirms this conjecture. Apart from several minute but suggestive points of style two facts are decisive.

(a) In the story of creation Adam's name is explained from the circumstance that he was created from the earth. The Armenian reads, "For this reason Adam received his name, because he was made from earth" (*i kawoyn*), which brings out the point no better than the English. But the Syriac doubtless read that Adam received his name because he was created *men adamtha*.

(b) We know from Burkitt's study of St. Ephraem "that the Syriac-speaking Marcionites used a different transliteration of the name 'Jesus' from the orthodox. The ordinary Syriac for 'Jesus' is ܝܫܘܥ (pronounced 'Isho' by Nestorians but 'Yeshu' by Jacobites) which is simply the Syriac form of the Old Testament name Joshua. This form ܝܫܘܥ was used not only by the orthodox but also by the Manichees. It was therefore a surprise to find that Ephraim in arguing against Marcionites, and certainly in part quoting from their books or sayings, uses the form ܝܫܘܥ, a direct transcription of the Greek 'Ἰησοῦ (or 'Ἰησοῦς)." A similar argument can be applied *mutatis mutandis* to the text of Eznik which in this section presents, instead of the usual ܝܫܘܥ, the singular form ܝܫܘܥ, a transliteration of Syriac-Marcionite ܝܫܘܥ.

The rationale of Eznik's Marcionite myth is transparent. The notion that the universe was divided into three heavens and the earth was not a characteristic of any sect but was one of a number open to adoption by various theologies. Its choice by the Marcionites was doubtless determined by 2 Cor 12 2. The story of creation is, as Eznik himself notes, an adaptation of the cosmology of Genesis, which means in practice an alteration of Gen 1-2 to fit a somewhat different theory of the origin of

⁴ C. W. Mitchell, *S. Ephraim's Prose Refutations 2 (Text and Translation Society)*, cxviii.

things. The figure of the Stranger is familiar from the earlier sources. Marcion called him $\delta \acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{o}\varsigma$ and $\delta \xi\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$, and these characteristic designations recur in both Ephraim and Eznik. The Just God or Lord of Creation and God of the Law, as he was called, is likewise an integral part of Marcion's own theology.

The question of Hyle is more complicated. Marcion apparently regarded matter as an impersonal substance, evil by nature but devoid of personal qualities, and his disciples in general followed his opinion, so that when an evil personality was introduced, it was either by importing the devil with the scheme (as with Megethius, *Adamantius Dial.* I, 3) or by regarding the creator as evil. Among the Marcionites known to Eznik and Ephraim, however, Hyle was a mythological figure, based to be sure on an abstraction, but possessed of individual character and temperament. She was called the "Power of the Earth" for she reigned over it and the world was made through union with her. She supplied the earth from which Adam was made and operated through his fleshly nature, tempting him to lust, a temptation which he suppressed at the creator's threat of death. Enraged at being cheated of Adam she invented idols and originated polytheism. After this the struggle with the creator for the control of human destiny passed from her hands to the Stranger's, but in the early stages of the myth she is the Lord of Creation's principal rival. Like the Valentinian Sophia, however, her character is ambiguous, for she is not fundamentally a creature of the imagination but of philosophy and is not really mythology at all but symbolism. This confusion of genre⁵ appears clearly in Eznik's meaningless observation that she was associated with the creator in essence and in the point of her story. Her conflict with the God of the Law represents man's struggle with the flesh and perpetuates Marcion's distaste for sexuality and prejudice against it. In religion preoccupation with matter leads to gross idolatry; hence Hyle is the inventor of images and of the notion that they are gods.

⁵ F. C. Burkitt, "Notes on Valentinian terms in Irenaeus and Tertullian," *JTS*, XXV, 64; R. P. Casey, "Two Notes On Valentinian Theology," *HTR*, XXIII, 282, 287.

The account of redemption is different both in plot and motivation from earlier Marcionite systems. For Marcion the theory of the two gods was an answer to the problem of theodicy and he included among the evils occasioned by the creator's stupidity and "righteousness" a large number of the difficulties and injustices of human life. The theory in Eznik's source is much simpler and much inferior. The creator's wrath is caused by idolatry with its covert return to Hyle's control and is expressed by his indiscriminating edict of damnation. The moral and speculative issues which so deeply concerned Marcion drop from view and are replaced by a crude and pointless invention.

Jesus' appearance on earth was "in the likeness of a servant and in the form of a man" (cf. Phil 2 7). Jesus' death was a real though not an ordinary death and did not interfere with the continuance of his life. His father, the Good God, said to him when sending him to earth, "At thy death thou shalt descend into hell, and shalt release them thence, for hell is not accustomed to receive the living in its midst; but after the crucifixion 'thou shalt be like the dead'." In his accusation of the creator Jesus also remarks, "Now hast thou given thyself into my hands that I may kill thee and shed blood as thou didst kill me and didst spill my blood."

The most curious feature of Eznik's account is the device by which salvation is effected. In the Apologists of the second century salvation consisted primarily in the victory of Christ over the demons who troubled mankind, and from Origen on the notion was popular among Greek theologians that Christ had deceived the devil into supposing him a human being and thus stole away the souls he had imprisoned. This view appears to have been taken over by the Syrian Marcionites and adapted to their scheme. Like Marcion these heretics appear to have held no peculiar views about the devil but to have assimilated a popular chapter of demonology from their orthodox environment. The dialogue between Jesus and the God of the Law in which the superior righteousness of Jesus is emphasized and the Torah evoked as the judge in the case is novel and ingenious.

The notion that all who believe in Christ were released by the creator and taken to the realm of the Good God is a constant

feature in Marcionite thought, as well as Paul's predominant role in proclaiming the good news. "We are bought with a price," seems to have been the most common expression of this hope among Eznik's sectaries, known to many who were ignorant of the theological refinements of particular systems.

One point is worth raising in connection with the Scriptural authority recognized by the Syrian Marcionites. Burkitt in his study of Ephraim's quotations remarked that there is no trace of Marcion's peculiar edition of Luke in his writings and that his quotations were most probably derived from the Diatessaron.⁶ This seems to have been the case among the heretics themselves. In Eznik's account when the creator becomes angry at man's defection to idolatry he tears his garment and the veil of his temple, darkens his sun and cloaks his world with darkness. All these gestures contain patent references to the Passion narrative. In Luke, however, the high priest does not tear his garment nor is the Temple veil rent, but the eclipse of the sun is peculiar to Luke.⁷ All these features, however, occur in the Diatessaron. The quotations must belong to Eznik's source for their exegesis is quite peculiar to its system. We must, therefore, reckon in the East with a form of Marcionism which found the popularity of Tatian's harmony too great to be set aside. That this was not true of all Syrian Marcionites appears from the Syriac spurium on the Parables extant in an Armenian version and attributed to St. Ephraim.⁸ It may be that a Marcionite version of the Diatessaron was issued to meet the need of Eznik's group,⁹ but it is at least certain that the Diatessaron and not Marcion's much mutilated version of Luke was the starting point.

⁶ S. Ephraim's *Prose Refutations* 2, cxviii.

⁷ Eznik's text *xawarecaw zaregawn* implies the reading ἔσκορίσθη ὁ ἥλιος, in agreement with the Diatessaron and with Marcion's Luke. Harnack, *236.

⁸ J. Schäfers, *Eine altsyrische antimarkionitische Erklärung von Parabeln des Herrn*, (*Neutestamentliche Abhandlungen*, 6, 1-2), Münster 1917, 208.

⁹ Strong arguments for the existence of an Armenian version of the Diatessaron have been advanced by F. C. Conybeare, "An Armenian Diatessaron?" *JTS*, XXV, 232, and P. Esabalean, *Tatian's Diatessaron and the First Translation of the Armenian Gospels* (*The National Library*, 142) (In modern Armenian), Vienna, 1937; cf. *JBL*, LVII, 95.

The later portions of Book IV are devoted mainly to a refutation of Marcionite theology, but occasionally points of teaching or practice are raised which do not appear in the earlier section. It is by no means certain that these notices were derived from the Syriac source underlying IV.1, but some agree sufficiently with it or with Ephraim to make it probable that they apply to the same sect. Eznik knew of Marcion's edited gospel,¹⁰ but this is not proof that the Marcionites of IV.1 employed it. The penitential discipline of the Marcionites he found particularly objectionable,¹¹ as well as their vegetarianism.¹² They proposed, "From the time of our baptism we abstain from flesh-food and from marriage,"¹³ but like other Christians they found theory simpler than practice and solved the problem of sin after baptism by penance. Eznik, however, finds this inconsistent with their theological premises, for the Good God who saves them will in no case punish, so why engage in useless attempts to appease a wrath which *ex hypothesi* could not arise in the divine breast?¹⁴ Abstinence from meat, he says, is absurd among people who continue to drink wine,¹⁵ and the motive for sexual asceticism is wrong. Among Catholics it applies only to religious, and arises not from any depreciation of marriage as such.¹⁶ But the Marcionites object to marriage and reproduction in principle. Some of this detailed information may have come from Eznik's source in IV.1, but it is unlikely that all of it did. It is more probable that the scattered notes on Marcionite exegesis were derived from it. This is especially true of the list of contrasted passages from the Old and New Testaments in IV. 12, for the latter are found with one exception in Matthew and the Diatessaron but not in Luke.

The result of this investigation has been to discover in Eznik IV clear evidence for the use of a Syriac Marcionite source emanating from the circles with which St. Ephraim was acquainted and agreeing in all essential points with their theology and usage. Their myth is a modification of the Marcionite

¹⁰ iv, 3.¹¹ iv, 14.¹² iv. 12.¹³ iv. 14.¹⁴ iv. 14.¹⁵ iv. 12.¹⁶ iv. 16.

system of a kind characteristic of epigoni and sectarian development. The speculative freshness and sensitiveness of the early phase of thought has been lost, and a cruder, simpler, more pictorial view has replaced it. Like the earlier Marcionites they appeared as practicing Christians with peculiar ascetic notions and habits, but unlike them they followed the traditional Scriptural authority of their surroundings and retained the Diatessaron as their gospel. It would seem natural that the group had gained some ground in Armenia, since they are treated by Eznik as a living issue, but if so the probabilities are that they, like many Armenian Catholics of their time, employed Syriac as their theological language.